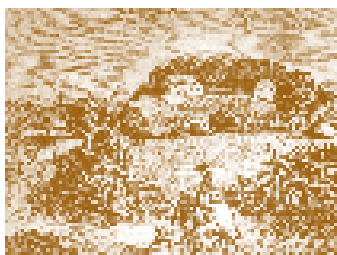

Pasienis – mūsų mažoji Europa..... 58**Stereotipų laužymas, ryšių kūrimas..... 62****Darbai, apdovanoti konkurse „Parodysiu tau savo mažąją tėvynę“**

- Monika Gajewska 65
- Ruslan Doncow 67
- Žilvinas Akelis..... 68

Nemuno euroregiono kultūrinės tapatybės požymiai

- prof. Józef Maroszek 70

Boguslavas Radvila. Mitai ir dabartis

- Maria Ławrynowicz 75

Nemunas – tautų upė

- Jan Kowal 76

Palenkės dvasios ir vaiduokliai

- Wojciech Koronkiewicz..... 80

Pasienio regiono virtuvė

- Andrzej Fiedoruk 82

GERBIAMI SKAITYTOJAI

Atiduodame į Jūsų rankas paskutinį mūsų leidinio numerį. Kartu baigiame veiklą, numatytą projekto „Tarpšieninis Baltstogės pilietinio švietimo ir informacinis centras“. Mes tikimės, kad jo realizavimo metu paskatinome Jus giliau susidomėti tarpkultūrinės integracijos ir bendradarbiavimo tema, ypač tarpšieniniame kontekste.

2008 metai Europos komisijos paskelbti tarpkultūrinio dialogo metais. Kai 2005 metais pradėjome savo projektą, nesitikėjome, kad jis taip puikiai atitiks veiksmus visos Europos lygyje! Komisijos sprendimas patvirtina kitų tautų, jų religijų bei kultūrų supratimo svarbą. Ypač jei tos tautos gyvena šalia, o Europos integravimosi bei sienų likvidavimo procese tampa artimiausiomis kaimynėmis. Tikimės, kad mūsų Europos dalies įvairumo parodymas istorinėje perspektyvoje leido Jums suvokti šio regiono turtingumą ir išvelgti didžiules jo galimybes.

Dėkojame už bendrą kelionę po kultūros paveldą.

*Bendrijos Amicus Pirmininkas
Piotr Sobolewski*

Redakcija:

Paulina Wolfram
Jarosław Marek Chodyncki
Adam Kozłowski
Piotr Sobolewski

Leidėjas:

Association „Towarzystwo Amicus“
15-427 Białystok, ul. Lipowa 14
phone/fax: 0048 85 653 77 53
www.towarzystwoamicus.pl
e-mail: eurobialystok@bia.pl
Agencja „Benkowski“
Legionowa 28, 15-281 Białystok
phone.: 0048/85 745 52 45
fax: 0048/85 674 30 22

Kad suvoktume mūsų savitumą ir mūsų bendrumą, kurie yra mūsų išskirtinumo sudėtinė dalis...

Pasienis – mūsų mažoji Europa

Tarpsieninis piliečių mokymo ir informacijos centras Baltstogėje (Transgraniczne Centrum Edukacji i Informacji Obywatelskiej w Białymstoku) tai pavadinimas projekto, kurį „Amicus” draugija, esanti Baltstogėje, įgyvendina nuo 2005 metų gruodžio. Ši draugija yra nevyriausybinė organizacija, jau daugelį metų vykdanči plačią informacinę ir konsultacinę veiklą Podliasės Europos informacinio centro, Europe Direct bei Eurodesk biurų pagalba. Mes taip pat rengiame apmokymus ir konsultacijas ES regioninės politikos srityje, konsultuojame projektų vykdymą. Tarp mūsų vadovaujamų projektų klientų yra bedarbių, kuriems padėjome pradėti nuosavą verslą, mokytojų, asmenų, nukentėjusių nuo prievartos šeimoje, bei neįgalių žmonių. Mūsų veikla apima taip pat jaunimo švietimą, tame tarpe ir antnacionalinio pobūdžio.

Tarpsieninis piliečių mokymo ir informacijos centras Baltstogėje yra INTERREG IIIA/TACIS kaimyninių valstybių programos dalis, kuriame dalyvauja Lietuva, Lenkija bei Kaliningrado sritis (Rusijos Federacija), ir yra iš dalies finansuojamas Europos regioninės plėtros fondo, remiančio tarpsieninį bendradarbiavimą. Šis projektas yra vadinamas „švelniuoku”, t.y. ne apimančiu infrastruktūros.

Jo pagrindinis tikslas yra artimiau susipažinti su išvardintų valstybių pasienio gyventojais, jų kultūra bei tradicijomis. Būtent šioje teritorijoje susijungia įvairių tautybių bei tikėjimų įtaka.

Per du projekto vykdymo metus „Amicus” draugija nemažai nuveikė šio tikslo įgyvendinimui.

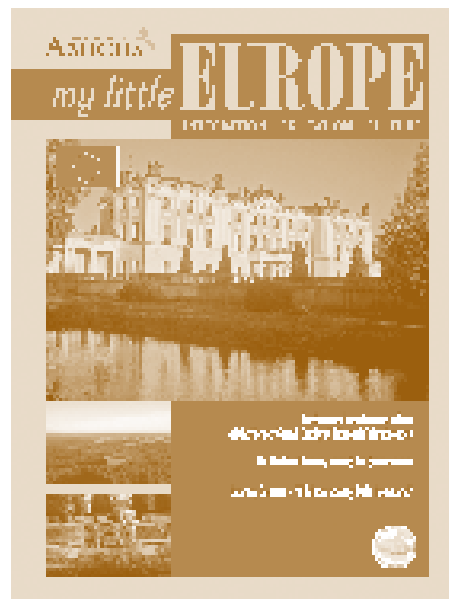
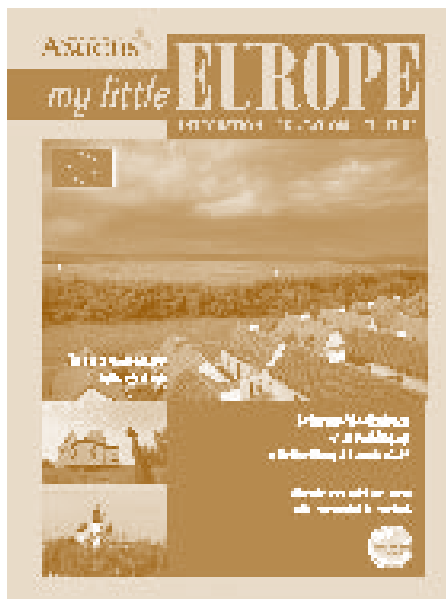
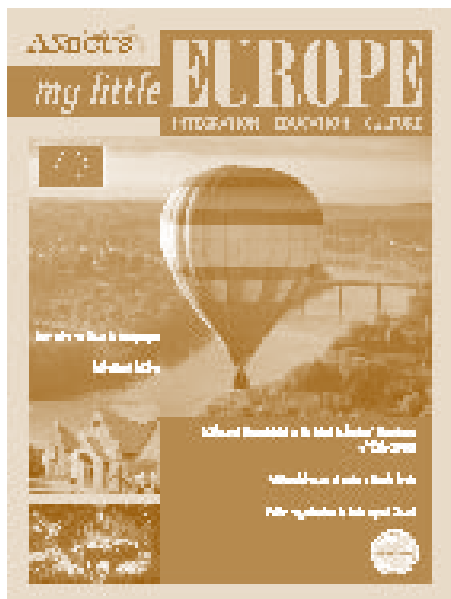
Tarp Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos

Buvo sukurtas projekto koordinavimo centras, vykdančias, be kita ko, informacinę – skatinamąją veiklą siekiant pasienio visuomenės pažinimo bei integravimosi. Informacija apie projekto vykdymą buvo skelbiama, visų pirma, internetiniame puslapyje www.informacjaeuropejska.pl, kur galima surasti duomenis penkiomis (lenkų, lietuvių, anglų, rusų ir baltarusių) kalbomis, „Amicus” draugijos leidinių elektronines versijas, Lenkijos, Lietuvos bei Kaliningrado srities nevyriausybinių organizacijų duomenų bazę. Jos veikia pasienyje gyvenančių tautinių mažumų, jų kultūrinio bei tradicinio palikimo išsaugojimo labui.

Tačiau šio didelio, dvejus metus realizuojamo projekto nebūtų galima įgyvendinti be mūsų partnerių Lenkijoje, Lietuvoje bei Rusijoje pagalbos. Lenkijoje esminiais bei organizaciniais klausimais mus palaikė Baltstogės mokslo draugija bei Bakalazhevo žemės bičiulių sąjunga. Lietuvoje bendradarbiauome su „Būtovės slėpinių” rėmimo fondu Vilniuje bei Liudvinavo

Tarptautinės jaunimo stovyklos dalyviai – jaunimas iš Lenkijos, Lietuvos ir Kaliningrado. 2007m. rugpjūtis

„My Little Europe“ leidiniai

seniūnija. O Rusijos pusėje mums talkino laikraštis „Głos znad Pregoły“ (Kaliningrado srities lenkų leidinys) bei Kaliningrado mokytojų namai.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas

Vienas svarbiausių projekto etapų buvo publikacijos „My Little Europe“ paskelbimas. Septyniuose penkiakalbėse publikacijos leidimuose išspausdinome visą eilę straipsnių apie bendras Lenkijos, Lietuvos bei Rusijos pasienio regiono istorines šaknis, kulinarines tradicijas, gamtos grožį. Taip pat papasakojome apie įdomias vietas, kurias verta aplankyti, apie žmones, kuriuos verta pažinti. Visa tai turi mums padėti pažinti bei suprasti mūsų savitumą ir bendrumą, kurie yra mūsų išskirtinumo sudėtinė dalis.

Šiuo tikslu vadovavosi taip pat tyrimų grupė, susidedanti iš sociologų, istorikų, žurnalistų ir kitų ekspertų, rengiančių istorinį-turistinį vadovą po buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

„Istorinis-turistinis vadovas po Lenkijos – Lietuvos – Kaliningrado pasienio regiono kultūros paveldą“. Ši publikacija yra TCEiO projekto realizavimo dalis.

(LDK) kultūrinio paveldo objektus. Būtent LDK tradicija tapo šio projekto „dvasia“. Būtent šioje valstybinėje struktūroje, tautybių bei religijų mozaikoje drąsiai galime ieškoti ES šiuolaikinių bendrijos struktūrų pradininko.

Svarbus šio projekto produktas yra kino juosta „Pasienis“. Ji buvo filmuojama trijose valstybėse: Lenkijoje, Lietuvoje ir Kaliningrado srityje. Jos tikslas buvo parodyti pasienio regiono turistinius privalumus bei bendrą jo kultūrinį palikimą. Be turistinės informacijos filme yra praktinių patarimų asmenims, atvykstantiems į rodomas šalis: informacija apie viešojo maitinimo įstaigas, viešbučius, kultūrinius objektus, taip pat vietinių gyventojų pasisakymai, paraginimai aplankyti šias žalias vietas.

Mažosios tėvynės, didelės emocijos

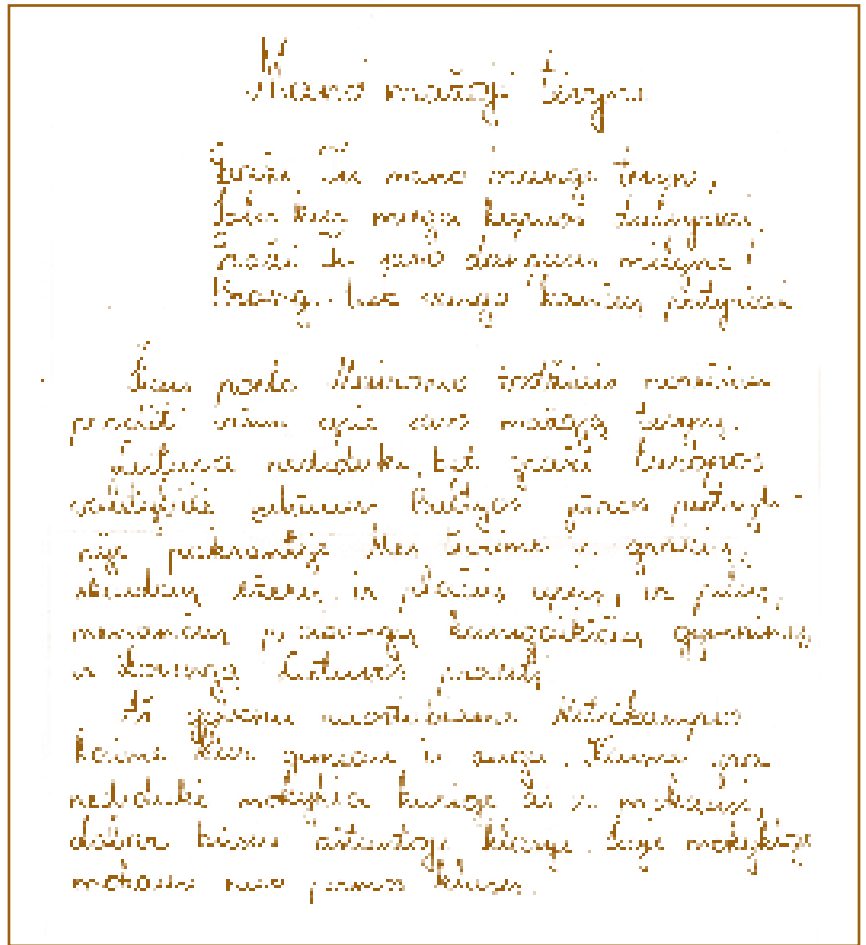
Šiandien, kai projektas jau eina į pabaigą, mes esame įsitikinę, kad pirminis tikslas įtraukti į veiklą jaunimą buvo ne tik pagrįstas, bet tapo jo didžiausia vertybe ir stipriausiu efektu. Sunku tai pamatuoti produkto ar rezultato rodi-

kliais. Tačiau mes esame tikri, kad tie ryšiai ir santykiai, kurie projekto vykdymo metu užsimezgė tarp jaunųjų lenkų, lietuvių bei rusų yra veiksmingiausias ir tvirčiaus-

šias būdas įveikti nusistovėjusius skirtumus ir stereotipus.

Mes sudominome trijų valstybių vaikus tėvynės tema. Organizavome literatūrinį konkursą pavadinimu „Parodysiu Tau savo mažąją Tėvynę“. Atsiųstose apybraižose vaikų akimis mes pamatėme skirtingose sienos pusėse esančias, bet tokias panašias mažąsias tėvynes. Šios mažosios tėvynės yra mūsų didžiausia vertybė. Nepaisant kalbos, kultūros ar išpažinimo skirtumų jos yra tokios artimos mūsų širdžiai, žadinančios vaikystės prisiminimus. Atsiųsti darbai buvo jaudinantys ir kupini emocijų. Jie parodė, kad visų mūsų vertybės yra tos pačios: namai, šeima, tėvynė.

Konkurso laureatai – trisdešimt du vaikai iš trijų šalių – kartu pra-

J. Byskiet's rašinys, atsiųstas literatūriniam konkursui „Parodysiu tau savo mažąją tėvynę“

Tarptautinės jaunimo stovyklos dalyviai Kultūros laimėjimų šventėje Bakalaževe 2007 m. rugpjūčio 12 d.

Lenkijos, Lietuvos ir Kaliningrado srities žurnalistų susitikimas, organizuotas kaip TCEiO projekto realizavimo dalis. Baltstogė, 2007 m. lapkritis

leido dvi savaites tarptautinėje stovykloje Olecke. Per tas dvi savaites jie ne tik žaidė, linksminosi ir maudėsi nuostabiai gražiam Olecko Duže ežere. Jie susipažino su artimiausiais savo kaimynais dalyvaudami kultūriniuose ir kalbiniuose užsiėmimuose, bendrose išvykose į istoriškai svarbias bei turistiniu atžvilgiu patrauklias vietas.

Mes aplankėme religinio kulto vietas Švięta Lipka bei Stuzieniczna vietovėse, aplankėme sinagogą Tykocine i mečetę Krušynianuose, o taip pat stačiatikių vienuolyną Supraslėje. Nuvykome į Hitlerio būstinę „Wilczy Szaniec“ Gierložeje, žavėjomės Vigrų vienuolynu bei nuostabiais ežerais Smolnikuose.

Mums liks ne tik bendrų pasisėdėjimų prie laužo, žaidimų bei išvykų prisiminimai, ne tik nuotraukos, bet taip pat draugystė ir simpatijos,

nepripažįstančios ribų. Tai paaiškėjo „susitikimų po stovyklos“ metu. Pirmas toks vaikų iš Lenkijos ir Lietuvos susitikimas įvyko Liudvinave jau rugpjūčio pabaigoje. Kitas – lapkričio 23-ją. Liudvinavo seniūnijos kvietimu Lietuvą aplankė vaikai iš Bakalaževo mokyklos. Vyko meniniai pasirodymai, bendra vakarienė bei diskoteka.

Šventės, susitikimai - kontaktai

Svarbus mūsų projekto elementas buvo Tarptautinė kultūros laimėjimų šventė, surengta Bakalažave 2007 metų rugpjūčio 12 dieną. Jame dalyvavo šokių bei vokalinės grupės iš Kaliningrado, Lietuvos ir Lenkijos. Vietiniai gyventojai, turistai bei užsienio svečiai iki vėlomos linksminosi grojant liaudies bei pramoginei muzikai, žavėjosi estradiniais svečių pasirodymais,

dalyvavo įvairiuose konkursuose. Šventės metu galima buvo paragauti tradicinių regioninių skanėstų, paruoštų vietinių draugijų, o taip pat nusipirkti puikių rankdarbių, pagamintų trijose šalyse.

Trijose kaimyninėse šalyse surengėme susitikimus, kuriuose dalyvavo nemažai nevyriausybinių bei savivaldybių organizacijų. Šie susitikimai padėjo apsikeisti patirtimi, o taip pat parodė geranoriškus veiksmus realizuojant ES projektus, siekiančius išsaugoti pasienio regiono tautinių mažumų tradicijas bei kultūrinį paveldą. Svarbiausia šių susitikimų, kuriuose dalyvavo apie 60 žmonių iš trijų šalių, pasekmė yra tiesioginių ryšių užmezgimas tarp asmenų bei organizacijų. Tikimės, kad šie ryšiai padės atsirasti naujoms iniciatyvoms ir bendriems veiksams, siekiant išlaikyti pasienio regionų vertę bei išskirtinumą.

Jaunimo – tarptautinės kalbinės stovyklos dalyvių – nuomonės tyrimo rezultatai

Stereotipų laužymas, ryšių kūrimas

Pasibaigus tarptautinei kalbos stovyklai Olecke, organizuotai projekto „Tarpsieninis pilietinio švietimo bei informacijos centras Baltstogėje“ ribose, praėjus trims mėnesiams paklausėme jos dalyvių, kas ir kodėl jiems ten patiko, ar norėtų tai pakartoti ir kas šiaandien liko iš anų laikų draugystės bei simpatijų...

Vertinimo koncepcija

Tyrimo metu labiausiai buvo pabrėžiamas tarptautinės kalbinės stovyklos įvertinimas kaip vienos iš projekto dalių, turinčių įtakos stovyklos dalyvių pažiuroms. Šios įtakos kryptį nustato projekto tikslai. Ji yra susijusi su lenkų-lietuvių-rusų pasienio regiono gyventojų tarpkultūriniu bei pažintiniu suaktyvinimu bei švietimu. Vertinimo procese buvo suplanuotas vienos dalyvių kategorijos nuomonės tyrimas – jaunimo iš Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos pasienio rajonų, dalyvaujančio stovykloje.

Jaunimas yra ypatingai svarbus dalyvis ir objektas veiksmų, nukreiptų į ryšių užmezgimą bei kliūčių pašalinimą tarp pasienio rajono gyventojų. Tai jaunimas formuos tautų tarpusavio santykius, perduodamas savo nuomonę savo vienmečiams, vyresniesiems žmonėms, o vėliau ir sekančioms kartoms.

Jaunimas yra atviras naujoms žinioms, jo pažiuros formuojamos palyginus lengvai ir paprastai. Jis dar neturi nusistovėjusių stereotipų, tame tarpe susijusių su įvairiomis tautybėmis.

Gerą progą jaunimo nuomonių tyrimui suteikė Tarptautinės kalbos stovyklos dalyvių susitikimas

Tarptautinė jaunimo stovykla Olecke. 2007 m. rugpjūtis

2007 m. lapkričio 23 dieną, surengtas Liudvinavo merės kvietimu. Liudvinavas – tai miestelis Lietuvos pasienyje, kur gyvena 10 stovyklos dalyvių.

Susitikime dalyvavo jaunimas (kartu su globėjais) iš Lenkijos ir Lietuvos. Dėl organizacinių priežasčių neatvyko jaunimas iš Rusijos, todėl jų nuomonės neatsispaudė tyrimo. Iš viso apklausėme 16 asmenų iš 21, tai yra daugiau nei tris ketvirtadalius lietuvių ir lenkų, dalyvavusių stovykloje.

Projekto įtakos vertinimui buvo pasirinktas kiekybinis būdas, panaudojant standartizuotą apklausos anketą. Šis metodas padėjo greitai užregistruoti stovyklos dalyvių nuomonę susitikimo Liudvinave metu, trūkusio kelias valandas. Tyrimų įrankis (apklausos anketa) buvo išverstas į anglų kalbą ir šia kalba buvo užduodami klausimai Lietuvos jaunimui. Atsakymai buvo tuoj pat verčiami į lenkų kalbą ir įrašomi į anketą.

Tai buvo gerai praleistas laikas

Visi paklausti jauni žmonės ryžtingai pareiškė savo norą vėl dalyvauti panašioje stovykloje. Didžiausia respondentų dalis, beveik 90 procentų, paklausta, kodėl vėl norėtų ten nuvykti, atsakė: „Man patiko“. Apie 40 procentų apklaustųjų nurodė galimybę sutikti naujus žmones ir užmegzti ryšius su kitų šalių jaunimu. O trečdalis apklaustųjų norėtų vėl dalyvauti renginiuose, panašiuose į ten vykusius. Penktadaliui patiko galimybė pagerinti anglų kalbos mokėjimą.

Tarp daugelio organizatorių pasiūlytų užsiėmimų populiariausi buvo laužai bei sportiniai žaidimai – juos nurodė po 50 procentų apklausos dalyvių. Anglų kalbos užsiėmimai ir diskotekos, kaip vieni iš populiariausių, patiko beveik 40 procentų respondentų. Tik truputį

mažiau, apie trečdalis apklaustųjų, nurodė ekskursijas bei šventę, įvykusią stovyklos pabaigoje, kaip labiausiai patikusius įvykius. Kas ketvirtas prisiminė laiką, praleistą plažėje Mozūrų dvarelyje, kaip labai malonią pramogą.

Apie 70 procentų apklaustųjų stovyklos dalyvių kaip maloniausią prisiminimą nurodė įvairius organizatorių paruoštus renginius. Tai žaidimai ir konkursai, madų demonstravimas, stovyklos dalyvių „krikštas“, šventė, diskotekos, išvykos, laužai (ypač stovyklos uždarymui). Apie 40 procentų respondentų labai maloniai prisimena pažintus draugus (ypač iš

užsienio) bei bendrus pokalbius, o 12 procentų geria „gerai praleistą laiką“. Atskiri atsakymai į klausimą: „Kokie yra maloniausi stovyklos prisiminimai? (jie sudaro penktadalį visų atsakymų) – yra tokie: graži vieta, ežeras, anglų kalba, naktys, kai krito žvaigždės, naktinės išdaigos, norint pasijuokti iš kitų. Beveik 40 procentų dalyvių pareiškė, kad stovykloje nebuvo nieko, kas jiems nepatiktų. Šiame kontekste dalyviai tik atkreipė dėmesį į tarpkultūrinio mokymo užsiėmimus, kurie reikalavo daugiausia darbo ir protinių pastangų, o mažiausia juose buvo žaidimo elementų.

Wilczy Szaniec ir sakralinės architektūros paminklai

Apklauskos anketoje buvo taip pat klausimas apie tai, kas labiausiai sudomino dalyvius gyvenimo stovykloje metu. Pirmoje vietoje (apie trečdalis dalyvių) atsirado įvairios organizatorių parengtos pramogos: žaidimai, diskotekos, „krikštynos“, laužai bei šventė. Po ketvirtadalį apklaustųjų paminėjo išvykas ir kontaktus su lietuviais (klausiant lenkų jaunimo) arba lenkais (jei atsakinėjo lietuviai). Beveik kas penktas įdomiausiu užsiėmimu laikė anglų kalbos pamokas, o 12 procentų asmenų nurodė

Tarptautinės jaunimo stovyklos dalyviai Supraslėje (Palenkės vaivadija). 2007 m. rugpjūtis

kontaktus su kitos šalies kultūra. Pavieniai atsakymai, priskirti kategorijai „kiti“ (30 procentų) apėmė jaunimo pomėgius: nauja informacija apie regioną, krintančių žvaigždžių stebėjimas, Gierložės bunkeriai, mokyklos Lietuvoje. Vienas iš jaunuolių atsakė: „Man viskas buvo įdomu“. Iš įdomiausių informacijos apie lankomą regioną stovyklos dalyviams labiausiai įsiminė pasakojimai apie Gierložės bunkerius bei Hitlerio būstinę Wilczy Szaniec. – beveik 2/3 apklaustųjų paminėjo šį karo laikų prisiminimą. Pagal pasirinkimo dažnumą įdomiausia buvo informacija apie architektūros paminklus, ypač sakralinius (18,7 proc.), apie musulmonų mažumą Palenkėje (12,5 proc.) ir apie aplankytus miestus (taip pat 12,5 proc.).

Dauguma apklaustųjų stovyklos dalyvių palaiko ryšius su kaimyninių šalių jaunimu, pažintu stovykloje. Tik 18 procentų viso jaunimo nepalaiko tokių ryšių. Dauguma šiam tikslui panaudoja internetą (elektroninį paštą arba elektroninius komunikatorius – juos nurodė daugiau nei pusė asmenų) bei telefoną (taupumo sumetimais dažniausiai siunčiamos žinutės).

Išvada? Principas pasitvirtino!

Dalyvių nuomone stovykla tikrai pasisėkė. Tai patvirtina ryžtingai visų jaunų žmonių pareikštas noras dar kartą dalyvauti panašiam renginyje.

Galvojant apie visų projekto tikslų realizavimą tai yra labai svarbu: patraukli informacijos apie tarpkultūrinį bei istorinį švietimą perteikimo forma, o taip pat kliūčių pašar-

linimas bei įvairių tautybių atstovų suartėjimas, pilietiškumo suaktyvinimas stovykloje sustiprina pagrindinę projekto idėją ir palengvina jos įsisavinimą.

Stovyklos metu jaunimas su jam būdingu laisvumu užmezgė pažintis ir draugystes. Ir kas svarbiausia – jos tęsiamos renginiui pasibaigus. Mus žinoma, kad apie 90 procentų jaunimo iš Lietuvos ir Lenkijos palaiko tarpusavio ryšius telefonu siunčiamų tekstinių žinučių bei interneto pagalba.

Tarp maloniausių prisiminimų yra naujų pažįstamų įsigijimas bei pokalbiai su jais. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad ypač stiprūs ryšiai užsimezgė tarp lietuvių ir lenkų.

Ryšiams su jaunaisiais rusais iš Kaliningrado (kaip pastebėjo kai kurie respondentai) trukdė kalbinis barjeras – lietuviai ir lenkai bendravo tarpusavyje angliškai, rusai gi beveik visada kalbėjo kitiems dalyviams nežinoma gimtąja kalba.

Stovyklos dalyviai įvertino galimybę bendrauti su bendraamžiais. Kritinės nuomonės apie tarpkultūrinio švietimo užsiėmimus neturėjo esminės įtakos tikslų, susijusių su tautinių kultūrų tarpusavio pažinimu, realizavimui. Jaunimo žinios apie sudėtingą šiaurės-rytų Lenkijos istoriją, kur išstisus šimtmečius vyko įvairių tautų ir kultūrų susipinimas, be jokios abejonės buvo praturtintos nauja informacija.

Susitikimas po stovyklos. Liudvinavas (Lietuva), 2007 m. lapkričio 23 d.

O buvo taip...

2007 m. lapkričio 23 d. Liudvinavo seniūnės Irenos Lundskenės kvietimu nuvykome į Lietuvą, kur buvo surengtas Lietuvos ir Lenkijos jaunimo, dalyvavusio tarptautinėje stovykloje Olecke, susitikimas. Ta proga visi labai apsidžiaugė, nes nors stovyklai pasibaigus jie palaikė nuolatinius tarpusavio ryšius internetu bei telefono pagalba, jie negalėjo pakeisti „gyvo“ susitikimo. Mus laukė puikūs pietūs, o vėliau pasirodė Liudvinavo apylinkių mokyklų šokių kolektyvai. O buvo į ką pažiūrėti – pradant liaudies šokiais ir šiuolaikiniais šokiais baigiant. Pasirodyme dalyvavo įvairaus amžiaus mokiniai – nuo pradinukų iki abiturientų. Tuo metu, kai visas jaunimas linksminosi diskotekoje, ponios merės svečiai kartu su „Amicus“ draugijos atstovais svarstė tolesnes galimybes bendradarbiauti realizuojant ES jaunimo integravimosi ir tarpusavio pažinimo projektus.

Nors susitikimas truko iki vėlumos, merginoms ir vaikams buvo sunku išsiskirti.

Rašinys, apdovanotas konkurse „Parodysiu tau savo mažąją tėvynę“.
Autorė – Monika Gajewska iš Sadlovinos (Palenkės vaivadija), Lenkija

Sadlovinos vakar ir šiandien...

Mano mažoji tėvynė yra Sadlovinos. Tai mažas kaimas Lenkijos Suvalkijoje. Mes neturime jokių įdomių architektūros paminklų, įžymių vietų, nurodomų turistiniuose vadovuose, restoranų, barų, diskotekų ar supermarketų. Tačiau verta čia atvažiuoti atostogų arba nors savaitgaliui. Aplink žaluma, puikus ežeras, grynas oras, miškai, pievos, laukai, medžiai, sodai. Visa tai žadina norą gyventi.

Sadlovinos vakar ir šiandien...

Kaimo pavadinimas kilęs nuo Šablovskių giminės, turėjusios čia savo dvarą. Dvaras stovėjo į kairę nuo kelio į Bakalaževą (dabartiniame ponios ir pono Pietrevičių iš Nowa Wieś sode). Ūkiniai pastatai stovėjo kitoje kelio pusėje. Dvare dirbančių žmonių butai buvo dabartinio kaimo klubo pastate. Didečiuose dviejų aukštų pastatuose gyveno keletas šeimų: Gorlo, Ivanai, Chmielevskiai, Vijas, Giziewicz ir Przekop. Čia buvo ir mokykla, pieninė, taip ir nepradėjęs savo veiklos žemės ūkio ratelis, o namų buvo daug daugiau, negu šiandien...

Mokykla

Sadlovinos mokyklą pastatė ponas Skorupa, ponios Bujnovskos senelis, bet visi ją vadino „Voznicų mokykla“. Ji stovėjo tarp dabartinių Stankevičių ir Domelių ūkių. Tai buvo didelis pastatas su dviem kaminais. Mokykloje buvo 7 klasės. Paeiliui mus mokė: sutuoktiniai

Burbos, Nocun, I. Niderhouse, Z. Jankovska, R. Towgin, S. P. Górski, Socik, o prieš pat likvidavimą – Barbara Świątkowska. Tuoj po karo mokyklą iš Sadlovinos perkėlė į Gębałówką, o vėliau į Karasievą.

Pieninė

Pavadinimas pavadinimu, o tikrovė yra tikrovė...

Iš tikrųjų tai buvo vieta, kur primdavo pieną, centrifugoje atskirdavo pieną nuo grietinės, ją veždavo į Bakalaževą, vėliau į Olecką. Liesas pienas buvo gražinamas ūkininkams. Pieninėje pagrindė dirbo žmonės iš mūsų kaimo, bet buvo ir kitų.

Pieninės likimas panašus į mokyklos – nuo jos neliko nė pėdsako.

Žemės ūkio ratelis

Tikras žemės ūkio ratelis buvo Nowa Wieś kaime, o Sadlovinoje

buvo kalbama apie žemės ūkio mokyklos statybą. Tačiau anas ratelis irgi ilgai neišsilaikė. Jį padalino trims ūkininkams.

1939 - 1945

Tuoj po Antrojo pasaulinio karo pradžios vokiečiai Konieczko užėmė visus kaimo ūkius. Vokiečių kariuomenė degino pasienio kaimus, o kai jiems pavykdavo sugauti bėgančius žmones, išveždavo juos į Vokietiją. Kai kurie gyventojai slapstydavosi, nenorėdami palikti gimtųjų namų. Ne visiems tai išėjo į gerą.

Ponia Brodovska išsinešė iš namo tris vaikus (jauniausiam buvo 7 mėnesiai) į krūmus, bet norėjo grįžti lopšio. Ją sugavo vokiečių žandariai. Jie nežinojo lenkų kalbos, ji – vokiečių. Bandė ištrūkti pas vaikus, likusius su močiute, o vokiečiai nesugebėjo jai išaiškinti, kur ir kam ją išsiveda, o tuo labiau, kad paleidžia ją gyvą ir sveiką. Ją nušovė, negana

Sadlovinos (vaizdas nuo kelio)

to – subadė peiliu. Vaikų tėvas irgi negrižo iš kelių dienų mobilizacijos. Štai taip trys našlaičiai liko tik su močiute.

Kaime buvo tik vienas radijo imtuvas. Jis priklausė poniai ir ponui Strzalkovskiams, prieškariniams Sadlovinos dvaro savininkams. Gyventojai dažnai rinkdavosi prie radijo paklausyti žinių. Labai populiaru buvo dainelė:

„Vokietis mūsų tykoja žiemą vasarą, žiemą vasarą, o mes į tai švilpiame, švilpiame, švilpiame“.

Po kelių dienų vokiečiai užėmė ir šią radijo stotį. Kai rugsėjo 17-ąją rusai užpuolė Lenkiją, rusų kariuomenė atėjo ir į Sadloviną, bet ilgai neužtruko. Nuo 1939 iki 1944 metų čia šeiminkavo vokiečiai. Kai rusų kariuomenė puldama atėjo iki Sumovo ežero, vokiečiai netikėtai pradėjo trauktis. Jie pasiėmė kartu gyventojus, gyvulius, net tokius daiktus, kaip baldai, puodai ir visų pirma papuošalus ir brangenybes. Pradžioje jie pasiekė Ščecinę, kur jauniems vyrams liepė kasti apkasus. Kai kurie iš baimės bėgo į Olecką, kur buvo kita sustojimo vieta. Bet ten gyventojus irgi „sijojo“ ir varė į apkasus.

Olecke reikėjo užsiregistruoti – vokiečiai paskirdavo žmones į įvairius dvarus ir vietas. Laimė, jei pasitaikydavo geras vokietis, kaip poniai Przekop. Tarnautojas ją perspėjo: „Jeigu nori užsirašyti, nesivesk su savim vaikų, palik juos koridoriuje. Pasakyk, kad jiems po aštuoniolika, devyniolika metų, tada jus paims į dvarą ir gerai gyvensite. Kitaip nuvarys jus gal į Kurpius“.

Ponia Przekop paklausė jo ir kartu su vaikais pateko į dvarą Gryzuose, o vėliau Chelchose (Kielchose?). Tame dvare žmonės gyveno po kelias šeimas namelyje ir sirgo šiltine. Išstisios šeimos.

Sadloviną

1945 metų pavasarį, kai rusai, kaip ten bebūtų, išlaisvino mus iš vokiečių okupacijos, tie, kurie liko gyvi pradėjo grįžti į savo namus. Viskas buvo sugriauta, niekas nieko neturėjo, tačiau palaiptiems mūsų proseneliai pradėjo atstatinėti Sadloviną.

Buvusi kaimo išvaizda, arba kas ir kur gyveno (pagal Stanislovo Gajevskio pasakojimą)

- Stankiewičių name – Skarżynskai
- Przyborowskių name – Franciszek Woźnicki, Janina i Waclaw Bujnowski
- Wieslaw Przyborowski (nuomoja Leszczynskiams)
- Jankovskių name – Józef, o dabar sūnus Witoldas
- Domelių name – Antoni, Kazimierz, o dabar Henryk
- Syperių name – Konstanty, Stanisław, o šiuo metu Krzysztof Syper (kaimo seniūnas)
- Šalia Syperių gyveno Jan Zakrzewski, apsigyvenęs po karo
- Wiktor Zakrzewski (netoli Jano Zakrzewskio)
- Tarp pono Zakrzewskio ir sekančio namo gyveno Zygmunt Jackiewicz

- Priešais poną Jackiewicz gyveno Aleksander Domel
- Sobolewskių name – Wiktor, Stanisław, Józef, šiuo metu Dariusz
- Už Sobolewskių gyveno Ostrowskiai
- Karpowicz name – Franciszek Kwiatkowski, Tadeusz Kwiatkowski, Wiesław Karpowicz
- Už Karpowicz gyveno gyveno Stanisław Buza, toliau Franciszka Naruszewicz
- Gawrych name – Jankowski Waclaw, Stanisław, o iki šiol Zygmunt Gawrych
- Prieš Gawrych gyveno Konstanty Janczuk, o vėliau Zygmunt Gawrych (dabartinio tėvas)
- Domel name (populiariai: pakalnėje) – Piotr, Stanisław, šiuo metu Henryk
- Pietrzeniuk name – Adam, Zygmunt, Adam Pietrzeniuk
- Pono Jaroszyński vietoje gyveno Brodowskiai (sūnus Erwin gyvena Raczki Wielkie kaime)
- Traczkowskių name – Bronisław Brodowski, Jozef Gorlo, Jozef ir Jakub Traczkowski
- Plagų name gyvena poilsiautojai
- Sojkų name – Julian, šiuo metu Wiesław

- Už Sojkų – Bronisław, Tadeusz Kosak
- Dąbrowski name – Dziobkowski Władysław, Dąbrowski Bronisław
- Kaimo klubo vietoje buvo Chmielewskich ūkis
- Ant kalnelio – Sojka Bolesław,

Klemens, šiuo metu Edward Gajewski name – Jozef Przekop, Gajewski Stanisław, šiuo metu – Bogusław.

Iš kadaise tankiai apgyvendinto kaimo liko tik keli ūkiai. Dalį sodybų nusipirko poilsiautojai, kurie pa-

milo mūsų kaimą ir sieja su juo savo planus. Atsirado daug naujų vasarnamių. Labai populiarius yra plaukimas baidarėmis ir poilsis palapinėse. Mūsų gražios apylinkės traukia kaip magnetas. Sveiki atvykę į Sadlovią... (nuo Bakalaževo pusės).

Monika Gajewska

Ruslano Doncovo iš Tilžės (Kaliningrado sritis, Rusija) rašinys, apdovanotas konkurse „Parodysiu tau savo mažąją tėvynę“

Negalima dirbti ir gyventi žemėje, apie kurią neturi jokio supratimo

Nežinant regiono istorijos, kaliningradiečių dvasinis gyvenimas yra skurdesnis: negalima dirbti ir gyventi žemėje, apie kurią neturi jokio supratimo. Aš gimiau Sovietsko mieste, mokausi Zylino mokykloje. Laisvalaikiu skaitau, važinėju dviračiu, žaidžiu futbolą stadione, o esant blogam orui sėdžiu prie kompiuterio. Man patinka šviestas, švarus, antras pagal didumą ir reikšmę Sovietsko miestas (seniau vadinamas Tilžė). Jį dar vadina regiono „šiauriniais vartais“, kadangi per juos į regioną atvyksta daugelis svečių iš Lietuvos, Vokietijos, artimesnio užsienio.

1945 metų sausio 20 dieną karinės operacijos metu mūsų kariuomenė šturmu užėmė Tilžę. 1946 m. miestas gavo naują pavadinimą – Sovietskas. Dabartinis miestas yra svarbus regiono pramonės centras dėl palankios geografinės padėties: jis yra geležinkelio, automobilių bei vandens kelių sankryžoje. Sovietskas yra vaizdingoje apylinkėje, kairiajame Nemuno krante. Mieste yra daug gamyklų. Svarbų ekonominį vaidmenį atlieka Sovietsko

popieriaus-celiuliozės fabrikas. Ten gaminama celiuliozė, popierius, kartonas, etilo spiritas. Fabrikas yra didžiausias ofsetinio popieriaus tiekėjas. Jo produkcija yra pristatoma į daugelį miestų ir valstybių.

Sovietske veikia ir medžio apdirbimo pramonė, yra baldų fabrikas. Didelę mūsų regiono gyventojų paklausą turi tekstilės fabriko gaminiai. Mieste taip pat gaminami įvairūs maisto produktai: kruopos, konditerijos bei mėsos gaminiai, krabų lazdelės ir panašiai.

Sovietskas turi savo dramos teatrą, kuris taip ir vadinasi „Tilsit“. Jis pelnė gerą vardą tarp žiūrovų. Mieste yra kultūros ir švietimo kadrų ruošimo mokykla, kinifikacijos technikumai.

Senose nuotraukose Tilžė atrodo žavingai. Tai tankiai užstatytas europinis miestas. Plastiškai išryškinti bažnyčių, rotušės, karalienės Luizos tilto bokštelių siluetai suteikė miestui žavesio bei poezijos. Jeigu prisiminsime, kad ansambliškas yra svarbiausias architektūros bruožas, tai miestas kūrėsi kaip architektūrinis ansamblis. Tame, „kas“ ir „kaip“

buvo statoma, galime pastebėti tam tikrą logiką.

Ant Nemuno upės kranto iškilusi vienuolyno bažnyčia. Netoli jos stovėjo miesto rotušės pastatas su ažūrinio bokštu. Deja, nei vieno iš šių puikių statinių šiandien nebepamatysime. Juos sunaikino karas ir žmonių abejingumas.

Neatsitiktinai karalienės Luizos tilto pietinio portalas bokšteliai yra neobaroko stiliaus. Viskas kartu mažoje aikštelėje atrodė kaip gerai apgalvotas, su meile sukurtas architektūrinis ansamblis.

Esminis Tilžės architektūros bruožas yra jos įkomponavimas į kraštovaizdį.

XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje buvo suformuota kraštovaizdžio aplinka prie miesto ežero. Bažnyčios, mokyklos-internato ir „pilies“ (kaip klaidingai vadino šį pastatą) siluetai atrodė kaip sustingusi muzika. Idealiai prižiūrėtas šlaitas prie „pilies“ džiugino akį gėlėmis ir dekoratyviniais krūmais. Dygiosios eglės, tujos, bukai, gudobelės iki šiol primena aukštą miesto kraštovaizdžio kultūrą. Se-

name Tilžės miesto plane matome išstisus kvartalus „tarp sodų“ bei pavadinimą „Mažasis sodas“. Tai, kad žaluma yra kiekvieno miesto „plaučiai“, yra neginčijama. Lengvabūdiskas sodų, daugiamečių atžalynų naikinimas yra ne tik urbanizacijos požymis. Tai daugiau byloja apie neapgalvotą Sovietų užstatymą bei apie abejingumą žmonių, nuo kurių tiesiogiai priklauso dabartinė miesto išvaizda. Raudonųjų plytų miesto ligoninės pastatai, 10-osios mokyklos-internato pastatas dar išsaugojo Tilžės architektūros elementus. Fasado sprendimų simetrija šalia luitų asimetrijos kieme sudaro gražią visumą. Skirtingi, ritmingai pasikartojantys architektūriniai elementai sudaro 10-osios mokyklos kiemo išorę. Ją nepaprastai puošia aukšti langai.

Taigi, aplink matome daug pastatų, savo detalėmis primenančių racionalią vokiečių architektūrą. Šiame kontekste labai išsiskiria vaikų namų „Iskorka“ pastatas, buvęs pastorius namai, o dar anksčiau Frankschevilla.

Ir mūsų laikais mus žavi didingi miesto administracijos, celiuliozės fabriko administracijos, 1-osios miesto mokyklos, 14-ojo technikumų, ligoninės, kinofikacijos

technikumo pastatai. Privatus statinių charakteris paaiškina mums, kodėl šalia puošnių fasadų galime pamatyti kuklius priestatus – „apendiksus“ kieme. Tikriausiai, žemė kai kur buvo brangesnė, o kitur pigesnė.

Įvertinkime taip pat namų savininkų siekimą padaryti kiekvieną namą gražesnį, įnešti savo indėlį į nepakartojamo miesto sukūrimą. Peterio Justo ir Ingolfo Kellerio knygoje „Senoji ir naujoji Tilžė“ neatsitiktinai cituojami profesoriaus Bocko iš Karaliaučiaus žodžiai: „Tilžė yra miestas, neturintis sau lygių“. Būčiau tik žiūrėti ir matyti, ir ką nors daryti, kad galutinai neprarastume to, kas liko.

Ponas Murdzin pabrėžė, kad pokario lenkai buvusioje Rytų Prūsijoje dalyvavo vokiečių architektūros atstatyme, laikydami ją bendru visos žmonijos kultūros paminklu. Senosios Klaipėdos atstatymas parodė, kad Lietuva atsibudo anksčiau už mus. Klaipėdos architektas Jurij Bachitov bandė padėti Sovietskui, bet nebuvo čia suprastas. Jis atliko parengiamąjį fachverko Puškino gatvėje restauravimo projektą. Tačiau niekieno neprižiūrimas fachverkas netrukus buvo sugriautas, o plytos panaudotos kitur.

Likimas buvo žiaurus mūsų miestui. Iki šiol galime pamatyti bombardavimo metu padarytas skylės, pastatų griuvėsius, o tuščios vietos atrodo kaip ištraukti dantys. Tik žiūrėdami į senas nuotraukas galime įsivaizduoti, kaip atrodė pagrindinė Tilžės gatvė. Sovietas atsikratė stogų, padengtų keraminėmis čerpėmis. Senieji fasadai, balkonai, latakai atrodo pasibaisėtinais. Dingsta grįstos gatvės ir šaligatviai, kurie atrodė amžini. O juk akmenys grindiniams buvo gabenami baržomis iš Skandinavijos. Ši medžiaga yra nepaprastai patvari, palyginus su šiuolaikinėmis prastos kokybės betoninėmis plytelėmis. Turime konstatuoti neginčijamą faktą: miesto architektūra, kraštovaizdis ir apylinkės negrižtamai degraduoja. Būčiau laimingas, jeigu šis mano subjektyvus požiūris nepasitvirtintų, taip norėčiau patikėti, kad pasikeitimai yra galimi.

Juk mūsų laikais beveik užmiršta Prūsų architektūros melodija, kadaise persunkta aukštomis idėjomis, ir šiandien sugeba iki mūsų atnešti laiko srautų šnabždesį. Laiko, kuris per amžius ir tūkstantmečius praeina virs Baltijos regiono.

Ruslan Doncov

Žilvino Akelio (Liudvinavas, Marijampolės savivald.) rašinys, apdovanotas konkurse „Parodysiu tau savo mažąją tėvynę“

Tokia yra mano tėvynė

Pasaulį išvydau Sūduvos sostiņeje - Marijampolėje.

Čia iš pietų į šiaurę teka didžiausia Sūduvos upė Šešupė. Šešupė teka per patį Sūduvos vidurį. Tai kraštas, kuris senovėje

buvo apaugęs plačiomis, tankiomis giriomis.

Tai žalias ir tvarkingas miestas. Jame įdomu pasivaikščioti. Marijampolės sritis ėmė formuotis 1795 metais. Tuomet naujoji Prūsijos valdžia

įkūrė Starapolės apskritį. Apskrieties statusas buvo išlaikytas iki 1950 metų, o iš naujo atkurta 1994 m.

Marijampolė Suvalkijos sostiņe. Iš šiaurės į pietus praeina geležinkelis. Marijampolė, septintas

pagal dydį Lietuvos miestas. Marijampolės miestas užima 2050,7 ha žemės plotą. Šešupė miestą skiria į dvi dalis, kurias jungia 6 tiltai. Didžioji miesto dalis yra rytiniame upės krante. Marijampolėje yra Šv. arkangelo Mykolo mažoji bazilika, greta- Sv. Jurgio (marijonų) vienuolynas, Sv. Vincento Pauliečio bažnyčia (XIX a. pabaiga), priklausančios Vilkaviškio vyskupijai, yra evangelikų liuteronų bažnyčia. Miesto centre yra J. Basanavičiaus aikštė, Degučiuose - apskrities ligoninė; yra du globos namai (Šv. Arkangelo Mykolo ir Švč. Marijos).

Miesto apylinkės dar iki viduramžių pabaigos buvo gyvenamos jotvingių genties. Juos mena Šešupės ardomas Marijampolės piliakalnis ir greta Marijampolės stūksantis Kumelionių piliakalnis. Manoma, kad iki XVI amžiaus dabartinio miesto vietoje buvo miškai. Įprasta manyti, kad Marijampolė įkurta 1667 m. (remiantis istoriko ir kunigo Jono Totoraičio „Sūdumos Suvalkijos istorija“). Ji kildinama iš Pašėsupio kaimo, kuris buvo dabartinės J. Basanavičiaus aikštės vietoje ir priklausė Prienų seniūnijai. Rasta dokumentų, dar 1626 m. mininčių Pašėsupio kaimą.

Prienų seniūnė grafienė P. Butlerienė pastatė vienuolyną su bažnyčia. Bažnytkaimis XVIII a. išaugo į prekybinį miestelį.

Pastačius marijonų vienuolyną, miestelis pavadintas Marijampole. 1792 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas Poniatovskis suteikė Magdeburgo savivaldos teisių privilegiją ir herbą. 1812 m. pro Marijampolę grįždamas į Varšuvą pravažiavo imperatorius Napoleonas Bonapartas. 1831 m. ir 1863m. sukilimų metu prie Marijampolės vyko ar-

šios dalgininkų kovos su caro kariuomene.

Pirmoji pradinė mokykla buvo įsteigta 1777 metais.

1840 metais iš Seinų atkelta keturklasė mokykla, kuri 1865 metais pertvarkyta į pedagoginę mokyklą, o 1866 metais pertvarkyta į gimnaziją.

Gimnazija dabartinė Marijampolės Rygiškių Jono gimnazija, prie kurios įrengtas puikus stadionas - kuriame visados apsistoja į Marijampolę atvykę cirkai.

Šioje mokykloje mokėsi daug pažangios inteligentijos. Čia mokėsi įžymus kalbininkas J.Jablonskis, visuomenės veikėjas ir mokslininkas J.Basanavičius, poetas, publicistas V.Kudirka, pedagogas bei vaikų rašytojas P. Mašiotas, poetas V.Mykolaitis - Putinas, rašytojai K.Boruta, A.Venclova, poetė S. Nėris ir daugelis kitų.

Be gimnazijos šiuo metu Marijampolėje yra 7 vidurinės mokyklos, kolegija, profesinio rengimo centras, 2 bibliotekos, kinoteatras, 8 muziejai. Tai Marijampolės kraštotyros muziejus, unikalus Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejus, Lietuvos prezidento Kazio Griniaus memorialinis muziejus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytenio bendrosios paramos logistikos bataliono muziejus, Marijampolės kolegijos muziejus. 3 muziejai yra įkurti mokyklose: Rygiškių Jono gimnazijos istorijos muziejus, Marijampolės 2-osios vidurinės mokyklos istorijos muziejus, Marijampolės 5-osios vidurinės mokyklos istorijos muziejus.

Marijampolės miestas pramonės centras, kuriame gyvena apie 70 tūkstančių gyventojų. Mieste yra seniausias Lietuvoje cukraus fabrikas „Arvi cukrus“.

Marijampolėje 3 poilsio taškai:

- Poilsio zona prie Šešupės, kur gyventojai ilsisi po dienos darbų.
- Pašėsupio parkas apsodintas medeliais ir krūmais, kuriuose čiuolba paukšteliai. Jame yra ir sporto aikštynas.
- Miesto pėsčiųjų takas susijungia su kitu poilsio parku - senuoju poilsio parku. Jame auga šimtamečiai medžiai.

Šešupės upėje, prie senosios užtvankos, ištisus metus plaukioja gulbės. Mes su broliu dažnai nešame joms maisto.

Turime didelį kultūros centrą, kuriame vyksta koncertai ir spektakliai bei kiti kultūros įvykiai. Kiekvienais metais vyksta Marijampolės miesto dienos, kuriose daug koncertų ir kitų renginių. Taip pat kasmet vyksta ir galiūnų šventė „Suvalkijos galiūnas“. Šioje šventėje varžosi galingiausi Lietuvos, pasaulio žmonės. Vienas iš stipriausių pasaulio vyrų Saulius Brusokas kilęs iš mano gimtojo miesto. Varžybų metu mes jį palaikom labiausiai. Daug žymių žmonių yra kilę arba gyvenę Marijampolėje (Rimantas Juknevičius, viena iš Sausio 13-osios įvykių aukų, žuvo sausio 13d. naktį, Darius Songaila (g. 1978), Lietuvos rinktinės krepšininkas, NBA žaidėjas, miesto senosiose kapinėse palaidota rašytoja Žemaitė, poetas Petras Arminas-Trupinėlis, užnemunęs istorijos autorius kun.Jonas Totoraitis).

Miesto stadione vyksta futbolo varžybos. Aš visada lankausi futbolo varžybose, kur stebiu mano miesto klubo „Sūduva“ varžybas ir susitinku su draugais.

Štai tokia mano gimtinė - Marijampolė, galinti didžiuliu tik gažia gamta, bet ir turtinga miesto praeitimi.

Žilvinas Akelis

Nemuno euroregiono kultūrinės tapatybės požymiai

„Plaukė Karaliaučiuon jaunuolis laivu...“

Mažai kas šiandien žino, ką reiškia šie labai populiaros Stanislovo Moniuškos dainos „Vėrpėja“ („Prząśniczka“) žodžiai, parašyti Jano Čėcoto. Upių laivai plaukiojo Nemunu, gabendami prekes. Tas jaunuolis buvo jaunas sielininkas arba bajoras, kuris plukdė grūdus į kitus žemės vaisius iš savo dvarelį į Karaliaučiaus uostą.

Mūsų laikais mes visiškai pamiršome, kad Nemuno upė, viena gražiausių buvusios Žečpospolitos teritorijoje, buvo tinkama laivybai ir ja plaukiojo laivai. Upė jungė įvairius euroregiono „Nemunas“ plotus (Lenkiją, Lietuvą, Baltarusiją, Rusiją), besiskiriančius susiekimo bei prekybiniu, kultūriniu bei politiniu atžvilgiu.

Medinių sinagogų grožis

Kadangi ši teritorija buvo apaugusi miškais, statybai beveik visada naudodavo medieną. Tik kurne-kur statė mūrinius rūmus, pilis bei šventyklas. O kadangi mediena yra nepatvari statybinė medžiaga – po šimto metų statiniai beveik visiškai sugriūva – reikia turėti neeilinių konservatoriaus gabumų, kad prailginti tokių pastatų gyvenimą. Kadangi viduramžiais Nemuno regione dailidės amatas nebuvo taip gerai išsivystęs, kaip pvz. Mažojoje Lenkijoje ar Silezijoje, čia neliko tokių nuostabių architektūros paminklų. Puikiais dailidės amato pavyzdžiais buvo tik valdovų ir didikų rezidencijos (kurios, deja, išnyko) bei nepaprastai vertingos medinės žydų sinagogos.

Drohičynas. Benedikto ordino moterų vienuolynas. 1623 m. renesanso stiliaus sakykla (dabar Milkovice-Macki bažnyčioje).

Tas sinagogas, anksčiau esančias tik šioje teritorijoje (Palenkėje, Rytų Mazovijoje bei Gardino krašte) reikia priskirti prie regiono kultūrinės tapatybės požymių.

Gražiausios buvo sinagogos Zabludove, Gardine, Vysokie Mazowieckie, Volpoje, Sokulkos Janove, Suchovolėje ir kitur. Visos jos pastatytos iš medžio XVIII amžiuje

ir buvo panašios į svarbiausią pagal rangą mūrinę Tykocino sinagogą (1642 m.).

Žydų kahalas Tykocine buvo vienas įtakingiausių šalyje. Jis nesutiko, kad jo veiklos teritorijoje žydai – smulkesnių kanalų „parapijiečiai“ – statytų mūrines šventyklas. Turėjo apsieiti medinėmis. O kadangi jų šventyklos negalėjo būti aukštesnės už krikščionių, skirtumą išlygindavo ornamentu bei vidinėmis savo statinių proporcijomis.

Tos medinės, jau nebeegzistuojančios sinagogos priklauso svarbiausiems dailinės amato pasiekimams buvusios Žečpospolitos teritorijoje.

Stumbras – karališkasis girios simbolis

Girios, priklausančios karaliui ir kunigaikščiams, buvo medžioklių vieta. Euroregione yra plotai, kur anksčiau stovėjo prabangūs medžiotojų rūmai: Bialowieža, Vigras, Knyšyn-Vodzilovka, Mereč, Medininkai, Berštų, Kundzin, Goniondz bei Rominta. Todėl stumbrą šiandien neginčijami galima priskirti prie svarbiausių šio regiono kultūrinės tapatybės požymių. Jau XVI amžiuje juo buvo žavimasi Bialowiežos, Knyšyno, Pšelomo, Perstūnų, Merečės, Rūdninkų, Medininkų, Berštų bei Romintos giriose. Medžioti stumbrus galėjo tik Jogailaičių dinastijos valdovai. 1521 metais Lenkijos karaliaus pasiuntiniai – vyskupas Erazm Ciolek ir palenkietis Mikolaj Hussovski (Gašowski) – rodė jį kaip retenybę Romos popiežiui Leonui X. Apie stumbrą apsaugą buvo rašoma jau XVI amžiaus Lietuvos statutuose. O karalius Žygimantas Augustas paskelbė

dekretą, kuriame buvo sakoma, kad išdrįsusiems užmušti stumbrą be karaliaus leidimo grėsė mirties bausmė. Nepaisant to, stumbrų kiekis vis mažėjo ir vis siaurėjo jų gyvenamoji teritorija. 1919 metais Bialowiežoje krito paskutinis žvėris, nušautas brakonierių.

Tačiau nedidelis kiekis stumbrų išliko keliuose Europos šalių zoologijos soduose bei žvėrynuose ir 1929 metais sugrįžo į Bialowiežos girioje specialiai paruoštą vietą.

Po Antrojo pasaulinio karo Bialowiežos girią padalino valstybinė siena: vakarinė dalis liko Lenkijoje, rytinė atiteko Baltarusijai. Lenkijos pusėje buvo stumbrų auginimo draustiniai su 17 išlikusių egzempliorių. Sėkmingas auginimo vystymas leido stumbrams sugrįžti į gamtą. Pirmieji du apleido draustinį 1952 metais. Visoje Bialowiežos girioje 1998 metais laisvai gyveno 536 stumbrų (Lenkijos dalyje – 298). Tai yra didžiausia šių gyvūnų populiacija gyvenanti laisvėje viename miško komplekse.

Stumbras yra svarbus natūralių vertybių simbolis, priklausantis euroregionui „Nemunas“ – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijai.

Akmenys, ąžuolai ir šventas vanduo

Lietuva yra šalis, kur pagonybė išsilaikė ilgiausiai. Krikščionybė čia yra palyginus „jauna“, ji atėjo 1387 metais. Taigi jos teritorijoje sutinkame akmenis, susijusius su ikikrikščioniškais tikėjimais: Stare Juchy kaime Varmijos-Mozūrijos vaivadijoje, Świecko-Trzeciny vietovėje šalia Wysokie Mazowieckie Padlasės vaivadijoje, Świeckie netoli Seinų, Kamień vietovėje prie Štabino, Ramigoje netoli Ragnetos prie Nemuno.

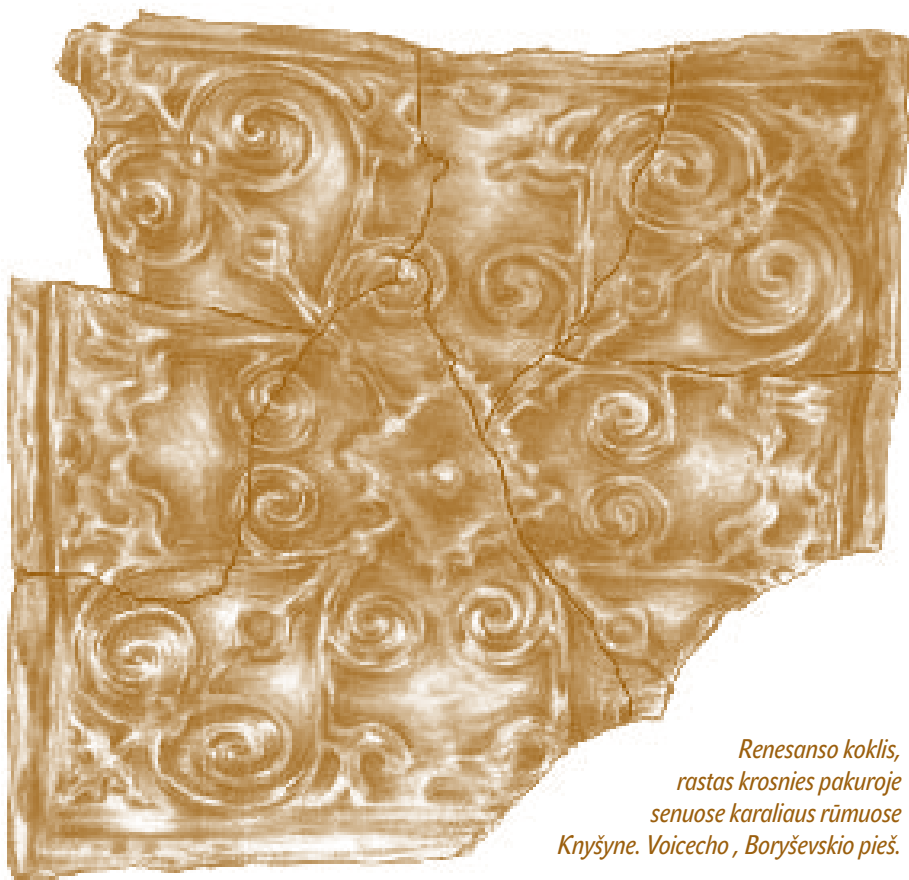
Rėžtas Žygimanto Augusto portretas (tapytojas – Virgilijus Soli, 1562 m.). J.I.Kraszewski Wilno od początków jego do roku 1750, t.I, Wilno 1840, po s.216

Medžių kultas pasireiškė garbinamų ąžuolynų buvimu. Vėliau pagoniško kulto vietą užėmė krikščionių bažnyčios, tačiau jo liekanos išsaugotos vietovių pavadinimuose, pvz. Dąbrowa Wielka, Dąbrówka Kościelna, Korycin-Dąbrówki, Dąbrowa Białostocka, Krasnybór, Studzieniczna (Palenkės vaivadija).

Kitas kultūros požymis yra sakralinių vietų su gydančiu vandeniu buvimas ir jų populiarumas. Šis neginčijamai ikikrikščioniškas kultas išliko sekančiose vietose: Święte Miejsce prie Dowspudos, Studzieniczna prie Augustavo, Święta Woda prie Vasilkovo, Krynocze prie Hajnovkos, Stary Kornin prie Orles, anksčiau Baltstogėje Kaskadoje šalia šv. Roko, Knorydy prie Boćkę, Miłkowie-Maćki prie Drohiczy, Grabarka prie Siemiatycze, Hodyszew prie Bransko, Płonka prie Lapų, Vilniuje prie Bo-

nifratrų bažnyčios. Unitų metropolitas Leonas Kiška antrajame XVI-II amžiaus dešimtmetyje parengė programą, pagal kurią dauguma tokių vietų turėjo tapti bazilijonų misijomis. Iki 1839 metų jos buvo laikomos bendru Romos bei graikų katalikų kultūriniu palikimu. Dalis jų po 1839 metų atiteko stačiatikiams ir panašiai kaip Grabarka iki šiol tarnauja šiai konfesijai.

Ažuolynų buvimas pasireiškė ažuolinio raugo panaudojimu odminių darbe, todėl šiame regione buvo gaminami kailiniai turėjo raudonai-rudą atspalvį. Dar visai neseniai jie buvo labai paplitę kaimo vietovėse, ypač patogūs važinėjant rogėmis. Avių vilnos, natūralių dažymo medžiagų bei natūralaus maisto vartojimas padėjo Nemuno regiono gyventojams išsaugoti sveikatą. Jie nepažinojo nei alergijos, nei diatezės, nei kitų civilizacinių ligų.

Renesanso koklis, rastas krosnies pakuroje senuose karaliaus rūmuose Knyšyne. Voicecho, Boryševskio pieš.

Valstybės išdininko Tyzenhauzo palikimas

Kadangi šiame regione buvo didikų žemės, o vėliau atsirado karaliaus

Knyšynas. Parapijos bažnyčia. Mišų taurė, padovanota Mykolo Radvilos (1520 r.)

rūmai Gardine, Alytuje ir Breste, dvaro kultūriniai etalonai greitai prasiskverbė į vietinę kultūrą. Ryškus šio reiškinių pavyzdys yra dviejų apmatų kilimai, paplitę Gardino ekonomijos teritorijoje, šiandien vadinami Palenkės ar Janovo kilimais.

1765–1780 metais karaliaus rūmų išdininkas Antanas Tyzenhauzas įkūrė šiame regione manufaktūras. Jų aptarnavimui pasamdė svetimšalius, atgabenusius į šiuos kraštus tą neįprastą, o kartu labai paprastą audimo techniką. Gardino manufaktūros buvo ir kituose miestuose, tame tarpe Sokulkoje ir Janove. Vietiniai gyventojai vietoj baudžiamos buvo įdarbinami Tyzenhauzo manufaktūrose. Jie nusižiūrėdavo audimo staklių konstrukciją, dažymo techniką, audimo raštus ir savo namuose bandė sekti tai, ko išmoko karališkose dirbtuvėse. Todėl

iki šiol ant dviejų apmatų Palenkės kilimų matome beveik tokius pačius raštus, kaip ant diržų, gobelenų bei sienos apmušalų, ataustų XVIII amžiuje Lenkijoje.

Nepaisant to, kad karaliaus išdininkas Tyzenhauzas subankrutavo, liaudies kultūroje iki šiol liko nepaprastai gražūs vilnoniai audiniai – sveiki, šilti, patogūs, iš kartos į kartą perduodami kaip kraitis, naudojami bažnyčių, vestuvinių stalų puošimui ir pan.

Karalienė Bona ir rauginti agurkai

Ypač didelę reikšmę šiems rajonams turėjo agrarinė reforma, įvesta XVI amžiuje Palenkės karališkose Bonos ir Žygimanto Augusto žemėse. Paplito daržovių, ypač šakniavaisių vartojimas, o to

pasekmėje susiformavo vartotojų skonis, išlikęs šiose žemėse iki šiol. Tarp išsilaikiusių maistinių tradicijų galime paminėti sekmadienio kopūstienę su solidžiu mėsos gabalu, šaltibarščius, barščius, o taip pat mokėjimą išsaugoti mėsą (svilinant, o ne plikinant skerdieną), gaminti sūrį. Tai tik keli pavyzdžiai, kilę iš karališkų dvarų Knyšyne, Gardine, Vilniuje.

Didžiausią karjerą padarė Palenkės rauginti agurkai. Agurkų au-

ginimas buvo pradėtas karalienės Bonos nurodymu karališkose seniūnijose. Jų skonis priklausė nuo konservavimo būdo – ažuolinėse statinėse, kurios buvo laikomos upėje. Jau XVI amžiuje karališki dvarai Palenkėje garsėjo savo mokėjimu rauginti agurkus, o reikia pasakyti, kad buvo didžiuliai juos auginantys ūkiai pvz. Bialoviežos girios apylinkėse, prie Narvės ir Biežos upių Vanievo, Tykocino bei Knyšyno apylinkėse.

Namai tarp sodų, išilgai plačių gatvių

Žygimantas Augustas, laikas nuo laiko pagyvendamas Knyšyno rūmuose, realizavo renesanso laikų harmoningo sugyvenimo su gamta idealą. Čia pasirodė pirmi urbanistinio planavimo pagal naujųjų laikų reikalavimus bandymai. Jis skiriasi nuo ankstesnio labai reguliarium, šachmatiniu gatvių išdėstymu, o taip pat bandy-

Wysokie Mazowieckie. Sinagoga, Zygmunto Glogierio pieš. „Kłosy”, 1874 nr.471, t.XIX, 24 psl.

mu integruoti sodybas su daržais bei dirbama žeme. Toks žingsnis buvo ryškus antikinės Romos pavyzdžių populiarizavimas.

Daržininkystės bei sodininkystės paplitimas ragino gyventojus šalia sodybų skirti atitinkamus žemės sklypus daržui bei sodui. Miestas neturėjo gynybinės funkcijos, todėl galima buvo statyti plačias turgaus aikštes bei paplatintas gatves, nepaisant kuklaus gyventojų kiekio naujai kuriamuose miesteliuose. Tokiai „plačiai“ jų statybai bei daržų dirbimui tikriausiai turėjo įtakos ir humaniškas sugrįžimas į gamtą, poreikis pabūti tarp žalumos, turėti pavėsinę. Nepaprastai

Kultūrinės tapatybės požymiai, pasikartojantys Nemuno euroregiono teritorijoje, dažniausiai siekia renesanso bei Jogailaičių tradicijų laikotarpį. Galima pasakyti, kad ši teritorija yra renesanso kraštas. Svarbiausias jo reiškinys buvo ne monumentalių meno kūrinių atsiradimas, o estetinių pavyzdžių bei principų paplitimas iš karališkų dvarų į kaimo trobas ir miestelėnų namus. Svarbiausia buvo ne tvarka erdvėje ar vartojime, netgi ne sugyvenimas su gamta. Svarbiausia buvo harmonija tarp žmonių.

Nors ten gyveno lenkai, lietuviai, rusai, vokiečiai,

didelis sklypų kiekis projektuojamuose miestuose byloja apie tai, kad ne visi jie buvo užstatomi iš karto, o laikomi rezerve kaip statybiniai sklypai, laikinai naudojami daržininkystei. Tai buvo miestai,

totoriai, žydai, niekada šiose žemėse nekilo nei religiniai karai, nei tautinės kovos. Ši visuomenė gyveno tikroje renesanso harmonijoje. Vėliau ją sugriovė absoliutizmas, padalijimai, bolševizmas, stalinizmas bei hitlerizmas. Nei viena iš pagrindinių, mažiausiai nuo XVI amžiaus čia esančių gyventojų grupių nesukėlė panašių konfliktų ir nusikaltimų. Nei viena ypatingai į tai neįsitraukė. Visuomeninio sambūvio harmonija yra svarbiausias kultūrinės tapatybės požymis žemėse, kurios šiandien vadinamos euroregionu „Nemunas“.. Reikia ją puoselėti ir tęsti.

atsiradę agrarinės reformos metu, įvedant valako matą. Karaliaus dvarų papročiai buvo perkelti į didžponių miestus.

*prof. Józef Maroszek
Balstogės Universitetas*

1. Bialowieža. Karaliaus Stanislavo Augusto medžiotojų rūmai. J. Brincken pieš. 1828 m. Memoire descript sur le foret de Bialowieža en Lithuanie, Warszawa, 1928

Lenkų kilmės Prūsijos vietininkas

Boguslavas Radvila. Mitai ir dabartis

Vyresnioji Kaliningrado gyventojų kartą tikriausiai pamena kunigaikštį Boguslavą Radvilą – asmenybę iš Henriko Senkevičiaus trilogijos „Tvanas“ bei Ježio Hofmano meninį filmą su tokiu pat pavadinimu.

Kunigaikštis įsiminė kaip didelis cinikas, politikos intrigantas ir įžūlus suvedžiotojas, nesėkmingai bandantis kaip įmanoma daugiau parduoti tėvynę ir suvedžioti netekėjusią Aleksandrą Bilevičiūtę, pagrindinio veikėjo Andžejaus Kmicico sužadėtinę. Jau mažai kas žino, kad literatūrinės asmenybės ir kino herojaus prototipas pabėgo iš Lenkijos, tapo Prūsijos vietininku ir 1669 metais buvo palaidotas Katedroje Centrinio altoriaus hercogų kriptoje Knypavoje.

Negailestingų karinių ir politinių katastrofų metu XX amžiuje kunigaikščio Boguslavo Radvilos antkapiai įmūryti katedros sienoje labai nukentėjo. 2003 metais tuometinio prezidento Aleksandro Kvasnevsčio vizito garbei buvo pasiūlyta restauruoti epitafiją ant kunigaikščio Boguslavo Radvilos antkapio nepaisant jo nevienareikšmiško vaidmens politikoje, nes jis yra svarbi asmenybė Lenkijos ir Europos istorijoje.

Lenkų restauratoriai, šiuo metu dirbantys katedroje, visiškai atkūrė trūkstantus epitafijos elementus (iš tos pačios juodos „ažuolo žievės“, kuri vis dar išgaunama Gdansko apylinkėse, bet jau mažesniais kiekiais, nei XVII amžiuje). Šių metų gruodžio mėnesio pradžioje planuojama baigti dar-

bų pirmąjį etapą – atstatyti užrašus ant antkapių. O ateityje turi būti restauruotas dekoratyvinis vaizdas iš marmuro ar alebastro (šis klausimas dar svarstomas).

Darbų užsakovas Lenkijos generalinis konsulas Kaliningrado srityje Jaroslavas Čiubinskis yra patenkintas bendradarbiavimu su Katedros administracija ir mano, kad kunigaikščio Boguslavo Radvilos asmenybė gali įgauti ypatingą reikšmę šiais laikais: „*Suprantama, kad jis buvo savo epochos žmogus ir rūpinosi savo feodaliniu klanu. Tačiau jo veiksmuose galima išvystyti blyksnius tų idėjų, kurios atvedė į suvienytą Europą. Radvila nėra paprastas ir vienpusis žmogus. Jis buvo lietuvių kilmės lenkų*

magnatas, kažkada tarnavęs Švedijoje ir Prūsijoje. Gali būti, kad amžininkams ši asmenybė taps dvasiniu ir kultūriniu tiltu tarp valstybių ir tautų. Tai, kad visuomenėje susidaręs būtent toks istorinės asmenybės paveikslas, sukurtas Senkevičiaus romane ir Hofmano filme... ką gi, tokia meno galia.“

Beje didelę reikšmę kunigaikštis Radvila turėjo ir rusų kultūrai. Būtent jis savo bibliotekoje Karaliaučiuje išsaugojo senovės Rusios kronikos egzempliorių, kuris vėliau buvo pavadintas Karaliaučiaus arba Radvilos Kronika, kuri iki šių dienų yra pats vertingiausias rusų istorijos šaltinis.

*Maria Ławrynowicz
„Głos znad Pregoty“*

Nemunas – tautų upė

*„Tuo metu, kai kiti ieško Nilo išta-
kų tropinės saulės karštyje, kai atka-
sinėja Trojos griuvėsius ar žūsta tarp
ašigalių ledo, aš tas tave skubu, mano
gimtasis Nemune, išklausti tavo sro-
vių ir tavo krantų išpažinties, para-
gauti duonos ir druskos tėvų pastogėje
ir pasišnekėti su aibe tavo kaimų“.*

Zigmuntas Gliogeris
„Upių slėniais“

Nemunas. Baltarusių vadina-
mas Niomanu, lietuvių – Nemu-
nu, rusiškas jo vardas Nieman, o
vokiškas – Memel.

Jis plaukia per Baltarusiją, Lie-
tuvą ir Rusiją (Kaliningrado sritį).
Jo ilgis 937 km. „Į pietryčius nuo
Uzdos miestelio, senosios Ihumeno
apskrities miško nuošalėje, tarp Bor-
kų, Ozercy, Huščycy ir Zabloce kai-
mų (vandens-miško pavadinimai!),
tiksliaiame topografiniame žemėla-
pyje yra pažymėtas mažas šaltinėlis,
plaukiantis pietvakarių kryptim į
Piasečno miestelį. Prie Piasečno jis
jungiasi su dviem didesniais – Ūsa
ir Loša ir tampa laivybos upe Ne-
munu. Lanku aplenkęs Mogilną ir
Mikolajevščiną, jis kerta Lenkijos
sieną ir iki pat Morynio skuba į
šiaurės-vakarų. Nuo Morynio prie
Blelicos, Orlės ir Mostų pusračiu
pasuka dabar jau pietvakarių, o nuo
Gardino – šiaurės kryptimi, ir taip
vingiuodamas Lietuvos žeme at-
plaukia į Rumšiškių miestelį“ – rašė
„Lydos žemėje“ (1938 m. Nr.5-6)
Michal Šymielevič.

Niekas nepasikeitė, išskyrus
vieną – dabar Nemunas jau nebe-
plaukia per Lenkijos teritoriją.

Kieno tai upė?

„Nemunas yra lietuvių upė,
kaip Vysla – lenkų“ – skaitome

„Nemunas yra lietuvių upė, kaip Vysla lenkų“

„Lenkijos Karalystės ir kitų slavų
valstybių geografiniame žodyne“,
parengtame Filipo Sulimierskio,
Bronislavo Chlebovskio ir Vladys-
lavo Valevskio 1880-1904 metais.
Klausimas yra nediskutuotinas.
O tuo pat metu jokių būdu nega-
lima su šia nuomone sutikti. Nes
Nemunas yra lenkiškiausia iš visų
Lenkijos upių.

Geografiniu požiūriu toks tvir-
tinimas yra visiškai nesąmonė: nei
vienas iš beveik tūkstančio upės
kilometrų šiandien nepriklauso
Lenkijos teritorijai. Kultūriniu
požiūriu tai tikra tiesa. Nemunas
kaip literatūrinis motyvas neturi
sau lygių. Turbūt jokia Lenkijos
upė, įskaitant Vyslą, nebuvo ap-
dainuojama taip aistringai, švel-
niai ir patetiškai. Jokia neužėmė
tokios svarbios vietos lenkų kul-
tūroje. Jokia taip stipriai nežadino
daugelio poetų vaizduotės, su tau-

tos genijumi Adomu Mickevičium
priešaky.

Lietuviai labai kategoriškai tvir-
tina, kad Nemunas yra jų. Lenkai
gina upės lenkiškumą, tvirtai įsiti-
kinę savo teisingumu. Juk ne kas
kitas, o pats Adomas Mickevičius
sonete „Nemunui“ parašė:

*O Nemune sraunus! Kur tavo
vandenai,
Kurios vaikystėje aš samstydavau
sauja,
Kur, jauna krūtine praskyręs tėkmę
sraują,
Neramią širdį atvėsindavau dažnai.*
(J. Marcinkevičiaus vert.)

O jeigu šito negana, tai mes
juk turime „Poną Tadą“ – tautinę
epopėją, tekstą beveik šventą kie-
kvienam lenkui. O šioje epopėjo-
je Nemunas yra ne tik nuostabus
literatūrinis motyvas, bet ir upė –

simbolis, be kurios minėto kūrinio atsiradimas būtų neįmanomas.

*Dabar tu neški mano ilgesingą sielą
Į tas kalvas miškingas, į lankas
žaliasias,*

*Kur Nemunas plačiai banguoja
mėlynasis;*

*Į tuos laukus derlingus, pasėliais
spalvotus,*

*Paauksintų kviečių, balkšvų rugelių
plotus,*

*Kur gintarinės svėrės, kaip pusnis
griukčiai,*

*Kur rausta dobilai ir padirvio
žvangučiai,*

*O viskas apsupta ežia kaip juosta lygia,
Joje laukinių kriaušių šen ir ten
pridygę.*

(Jono Marcinkevičiaus ir
Vincio Mykolaičio-Putino vert.)

Problema yra tame, kad svarbiausias lenkų literatūros ir tautinės sąmonės tekstas prasideda žodžiais „Lietuva, tėvyne mano...“ Tačiau, kaip rašo straipsnyje „444 lenkiški sakiniai“ profesorius Jerzy Bralczyk, „ši svarbiausia, plačiausiai žinomą lenkišką sakinį užpraeito amžiaus trisdešimtais metais parašė vienas Rusijos imperijos emigrantas, kurio tautybė iki šiol yra ginčų objektas. Tuo sakiniu prasideda Prancūzijos sostinėje parašyta poema apie Baltarusiją, vadinamą Lietuva“.

Lyg dar to būtų maža, Nemuną laiko savo upe taip pat ir rusai – galų gale geografinė šiuo atveju yra jų pusėje. O baltarusiai? „Mano akys yra pilnos Baltarusijos. Žiūriu į Provansą ir matau Ašmenos apylinkės kalvas. Žiūriu į Dunojų ir matau Nemuną, matau kitą Nemuno krantą, paskendusį švelnaus liūdesio rūke“ – rašė Tadeuš Konvicki „Kalendoriuje ir klepsidroje“.

Nelengva surasti išeitį iš šio sąmyšio. Nelengva, jeigu mąstysime tiksliais geografinėmis, politinėmis, tautinėmis, istorinėmis kategorijomis. Netgi „kultūrinis priklausymas“ mažai ką keičia. Visose šiose plotmėse visada atsiras koks nors „bet“, ir bet koks kompromisas iš būtinumo bus tik dalinis.

Tačiau jeigu panagrinėsime šią problemą, atsižvelgiant į individualią tapatybę, asmeniškai pasirenkamą tautinį priklausymą, jaučiamą dvasiniame, o ne teritoriniame lygyje, tada priešingumai išnyksta, o vietoj ginčų atsiranda bendras žavėjimasis poezijos grožiu. Kitaip tariant, jeigu mes nesidaliname pagal žemėlapių linijas, pagal daugiamečius ginčus, o jungiamės poezijos meilėje ir švelniame vaikystės krašto prisiminime, ta „Lietuva, tėvyne“ iš „Pono Tado“ tampa bendra idilija – bendru antnacionaliniu mitu, raminančiu etninius vaidus, nustumiančiu šalin nuosavybės teisės jausmą. Kaip Nemuno, taip ir Mickevičiaus atžvilgiu.

Civilizacijos riba

„Tarp Kaliningrado srities ir Lietuvos nėra ryškios natūralios sienos, neskaitant nelabai plataus Nemuno, ir tai tik šiaurėje. Lietuvos krūmokšniai, lygumos ir pievos atrodo taip pat, kaip už sienos ribos. Prieš karą, bent jau iki Hitlerio laikų, abejose jos pusėse galima buvo išgirsti tą pačią kalbą ir tas pačias dainas: lietuviai, nors jų buvo nedaug, gyveno Tilžės ir Gumbinėnų (dabartinių Sovietsko ir Gusevo) apylinkėse. Tačiau siena buvo ir yra aiškiai jaučiama. Kirsdamas ją prieš karą, keleivis iš Lietuvos atsidurdavo aukštesnės civilizacijos pasaulyje: mūri-

niai namai vietoj medinių, geriau dirbami laukai, jaukūs europiniai miesteliai vietoj varganų kaimų ir miesteliukščių, asfaltuoti keliai. Šiandien tas skirtumas taip pat yra pastebimas, bet jau Lietuvos naudai – per pusę amžiaus ji vystėsi, o buvusios Rytų Prūsijos žemės, deja, degradavo“ – rašo Tomas Venclova savo straipsnyje „Kaliningradas – Europos priegangis“.

Šis žinomiausias pasaulyje šiuolaikinis lietuvių poetas, eseistas, publicistas, grožinės literatūros tyrinėtojas ir vertėjas, ko gero, nužymi prie Nemuno sieną, fiziškai kylančią iš teritorinių padalinių, bet kartu turinčią didžiulę simbolinę reikšmę. Tam tikra prasme Venclova pakartoja gestą, daugiau kaip prieš šimtmetį padarytą didžiausio Nemuno dainiaus – Mickevičiaus. Cituojamame „Pone Tade“ Nemunas yra ne tik neatskiriama vaikystės idilės dalis, žydras kaspinas juosianti mažąją poeto tėvynę, bet ir dviejų pasaulių riba – to, valdomo botagu, ir to kito, teikiančio išsvajotosios laisvės ir nepriklausomybės viltį. Kas išgirdo žinią apie legionus, kas „užsikrėtė“ laisve, kas troško įstoti į Napoleono kariuomenę, tas...

*Miškais ir balomis slapta nuo rusų
traukė*

Ir, Nemuną pasiekęs, į anapus plaukė.

O ten jo pasitikti draugas štai atbėga

*Ir sveikina širdingai: „Sveikas būk
kolega!“*

*O tas, nueidamas su jaunu ginklo
broliu,*

*„Lig pasimatymo!“ - dar erzino masko-
liū.*

(J. Marcinkevičiaus
ir V. Mykolaičio-Putino vert.)

Nemunas čia nėra kliūtis, priešingai – tai vartai į Europą. Į tą

Europa, kuriai Nemuno apylinkės dvasiškai visada priklausė, bet kuri buvo atplėšta barbariško Maskvos įsakymo, caro puikybės bei godumo jėga. Tai, kad esi nuo Nemuno, turi tau kelti ne gėdos, o pasididžiavimo jausmą ir tapti tavo ramsčiu.

Eilėraštyje „Joachimui Leleveliui“ Mickevičius sukuria glaustą ir aiškų šiolaikinės tautinės tapatybės modelį:

*Pierś dziecinną ojcowskie napętniają
czucia,
Gdyś młody, uciskają zwyczajów okucia.
Nieraz myślisz, że zdanie urodziłeś z
siebie,
A ono jest wyssane w macierzystym
chlebie;
Albo nim nauczyciel poił ucho twoje,
Zawždy część własnej duszy mieszając
w napoje.
A tak, gdzie się obrócisz, z każdej wydasz
stopy,
Żeś znad Niemna, żeś Polak,
mieszkaniec Europy.*

(Kadangi nepavyko surasti profesionalaus šio eilėraščio vertimo į lietuvių kalbą, cituoju originalią jo versiją – aut. past.)

Šioms eilėms netrukus sukaks du šimtai metų, o atrodo, kad jie visiškai neprarado savo aktualumo. Galima pasakyti, kad Lenkijai įstojus į Europos sąjungą jie galėtų tapti nurodymu, kaip kurti tautinį identišumą daugiatautėje ir daugiakultūroje bendrijoje. Tačiau tai jau kita tema...

Dar trumpam sugrįžkime prie nepakeičiamo Mickevičiaus. Būtent jam turime būti dėkingi už tai, kad jis pažymėjo ant Nemuno dar vieną – pusiau pasakišką, pusiau istorinę ir kultūrinę – sieną:

*Lietuvių nuo priešo čia Nemunas skiria:
Vienapus dievų paslaptingos šventovės*

Buvusios Ihumeno apskrities miško nuošalėje Nemunas yra tik mažas šaltinėlis, vingiuojantis pietvakarių link

*Viršūnėmis blizga pro šlamančią girią,
Kitapus, į skardį aukštai įsibroves,
Tik vokiečių kryžius skliautu debesėtu
Grėsmingai apžvelgia žemes Palemono
Ir tiesia rankas Lietuvon, lyg prie šono,
Iš viršaus apglėbęs, prispaust ją norėtų.
Taip Nemunas, ilgai viešnagėm
garsėjęs,*

*Kur amžiais tiek broliškos santarvės
rasta,
Dabar pražūtis pasirodė nešėjas,
Nes laukia kiekvieno mirtis ar vergovė,
Kas peržengti drįstų jo mėlyną srovę.*
(V. Mykolaičio-Putino vert.)

„Konrado Valenrodo“ pradžia – tai savotiško civilizacijų susidūrimo aprašymas. Iš vienos pusės krikščionybė, iš kitos pagonybė. Vakarų civilizacija prieš rytų idilę. Tai keistas padalijimas, galintis žadinti daug nesutarimų. Ir vėlgi konfliktas yra tik tariamas. Galima suprasti Poeto ketinimus netgi nesiremiant viso „Konrado Valenro-

do“ parabolinė reikšmė. Užteks, jei išvelgsite jame praradimo liūdesį, didžiulį pagonių genčių kultūros ilgesį. Genčių, gyvenusių Panemunės giriose ir išžudytų Kryžiuočių ordino. Ir tada paaiškės, kad čia svarbiausia yra ne kova tarp Vakarų ir Rytų civilizacijų, tarp krikščionybės ir pagonybės, o greičiau amžinas civilizacijos ir kultūros konfliktas su gamta, o aukščiausiam lygyje – natūralios gyvenimo harmonijos konfliktas su dirbtine žmonių tvarka.

Idilė prie poezijos upės

Juokais galime pasakyti, kad kai kurias Mickevičiaus eiles drąsiai galėtų užrašyti ant savo vėliavų ne tik suvienytosios Europos dainiai, bet ir radikalūs ekologai. O kalbant rimtai, Mickevičius dar kartą padaro Nemuną užmirštosios idilijos, prarasto rojaus simboliu,

upe, prie kurios dingsta negandos, o visa gamta siekia visuotinės harmonijos:

*Tiktai atžala apynėlio nusovirus,
Išpuikusio topolio ten paviliota,
Žilvičiai ir upės žolėm prasiyrus,
Netrukdoma stiebias į uždraustą plotą
Ir, tartum vainikas nutįsęs anapus,
Nudžiugina su mylimu savo sutapus.
Vien Kauno pakalnių ir jo ažuolynų
Lakštutės su savo bičiuliais iš gojų
Lietuvišku vis dar skardena dainynu
Ar skrenda, sparneliais laisvai
suplasnoje,
Viešnagėn į bendrą salų tankumyną.*
(V. Mykolaičio-Putino vert.)

Šis „Konrado Valenrodo“ fragmentas, panašiai kaip „Ponas Tadas“ ir aplamai Mickevičiaus sukurtas Nemuno įvaizdis, buvo, ko gero, labai artimas Elizos Ožeškienės širdžiai. Upės vizija romane „Prie Nemuno“ atrodo kaip prozaiko bandymas išvystyti, „išpiešti“ pavienius fotografinius Poeto kūrybos vaizdus į platesnį ciklą. Panašiai vyksta ideologinėje plotmėje. Ožeškienės Nemunas – tai didžiulė, atkakli, o kartu rami, įsitikinusi savo nesenkančia galia upė: „Savo bangose dangaus žydrumą ir tamsią girą atspindėdamas plaukė tylus, ramus Nemunas“. Upė yra žmonių maitintoja, ji yra mylima, tačiau turi savo paslapčių. Ožeškienė žavisi ne tik natūraliu upės grožiu, bet ir jos simbolišką jėga. O gal net magišką.

Galų gale, upės magijai neatsispyrė niekas, kas su ja susidūrė. Netgi konkretūs ir dalykiški turistinių vadovų autoriai, aplankę Nemuno apylinkes, pajusdavo poetinį įkvėpimą. Anksčiau cituojamame „Lenkijos Karalystės ir kitų slavų valstybių geografiniame žodyne“ jų autoriams „vingiuojanti Nemuno

juosta primena šliaužiantį žaltį su pakelta galva“. Jie žavisi „vandeniu, plaukiančiu tarp vaizdingų krantų, tarp pievų žalių ir miško kalvų, kurių šlaitus apvainikuoja amfiteatriškai pastatyti kaimai ir miesteliai. Kai kur matyti gynybinių pilių liekanas bei kritusių Lietuvos didvyrų kapus“.

Visiems norintiems išvykti į kelionę Nemuno upe drąsiai galima pasiūlyti Zigmunto Gliogerio knygą „Upių slėniais“, kurioje aprašoma taip pat kelionė Nemunu. Šis kūrinys yra kupinas poezijos (tai patvirtina gausios sužavėto keliautojo citatos bei pastabos), o kartu yra... plėšikų knyga. Kur šiandien mes galime patirti tikrą nuotyki, prasidedantį medinės valtys kamšymu pakulomis bei degutavimu? Jau kelionės pradžia atrodo kupina išpūdžių: „Kokia apgailėtina mums dabar atrodė mūsų valtys, kuriai netrūkus turėjome patikėti savo likimus. Ji buvo 7 uolekčių, tai yra 14 pėdų ilgio, 3 pėdų pločio. Kiekvieną jos šoną sudarė tik viena 1 colio storio, 12 colių pločio lenta, už tai dugnui per vidurį panaudojome pustrėčios tokios len-

tos. Blogiausia, kad pataisius valtį ji vėl pratekėdavo beveik taip pat, kaip ir anksčiau. Įnešus daiktus, įlipus Gustavui ir pagaliau man, mūsų laivas pasinėrė taip giliai, kad virš vandens liko tik keturi coliai. Pagalvojau sau, kad šiuo silpnu laiveliu turime praplaukti 40 mylių sraunia Nemuno upe ir dar patalpinti jame galimą „grobi“ – iškasenas, mineralus ir kitus Dievo pasiūstus įdomius dalykus. Šiais laikais turbūt tik išvyka baidarėmis gali sukelti jausmus, panašius į tuos, kuriuos patyrė Gliogeris savo kelionės metu.

Norintiems pabandyti rekomenduoju panašios kelionės dienoraštį, patalpintą internetiniame puslapyje http://www.wuja.republika.pl/artykul_6.html. Teksto pavadinimas skamba simboliškai: „Abiejų tautų upė – Nemunas“. Galima jį sutrumpinti iki „Tautų upė“ – kultūrų, poezijos, vaizduotės bendrumo upė.

Upė, kuri plaukia per trijų skirtingų šalių teritorijas, bet tuo pačiu ir per bendro lenkų, lietuvių, baltarusių bei rusų dvasinio palikimo plotus.

Jan Kowal

Žiūriu į Dunojų ir matau Nemuną, matau kitą Nemuno krantą, paskendusį švelnaus liūdesio rūke“

Palenkės dvasios ir vaiduokliai

Apie egzorcizmus, atliktus automato serija ir mumijas Palenkės piramidėje

Viename iš ankstesnių straipsnių paminėjau Suprastės dvasią, išvartą automato serijos pagalba. Daugelis skaitytojų savo laiškuose prašė papasakoti visą istoriją.

O buvo taip...

Šlakstyklė ir maldos už vaiduoklį

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui viename iš vadinamų „audėjų“ namų Supraslėje pradėjo vaidentis. Iš pradžių kažkas vai-tojo kamine. Vėliau trankė duris. Palėpėje buvo girdėti kažkokius žingsnius. Vidurnaktį sklido pašaipus juokas ir siaubingi keiksmožodžiai – kas keisčiausia – rusų kalba. O kai gyventojai užlipdavo į palėpę, nieko ten nematė. Tuo tarpu paslaptingi garsai pradėjo sklisti vis dažniau ir garsiau. Namų gyventojai visiškai prarado norą gyventi ir negalėjo miegoti. Taigi nuėjo pas kunigą.

Klebonai iš pradžių jais nepatikėjo, tačiau po ilgų įkalbinėjimų sutiko aplankyti apsėstąjį namą. Jis atsinešė švęsto vandens ir šlakstyklę. Liepė visiems gyventojams susirinkti ir garsiai sukalbėti maldą. Po to pašlakstė vandeniu visas pakampes ir tą nelemtą palėpę. Liepė dažnai melstis, laikytis paskirto pasninko ir gyventi santarvėje, meilėje ir taikoje.

Tą naktį iš palėpės nesklido jokie garsai. Gyventojai lengviau atsikvėpė ir pirmą kartą per eilę savaitių ramiai užmigo.

Palenkės regione yra gausu stebuklingų šaltinėlių, jėgos vietų, magiškų akmenų bei miško ramovių

Piktžodžiavimai ir motorinio pjūklo riaumojimas

Pirmosiomis dienomis po įvykio žmonės solidžiai meldėsi ir pasninkavo. Tačiau žmogus ne angelas, ir po kelių dienų jie susipyko dėl kažkokio menkniekio. Maža to – barnio metu jie vartojo labai nepadorius žodžius.

Rezultato nereikėjo ilgai laukti. Tą pačią naktį palėpėje pasigirdo pašaipus juokas ir garsūs keiksmožodžiai. Tačiau tai dar ne viskas! Aiškiai norėdamas sau atlyginti kelias tylos dienas, vaiduoklis įjungė į savo repertuarą motorinio pjūklo garsus!

Ką daryti? Vėl eiti pas kunigą nedera. Juk jis prisakė gyventi santarvėje ir meilėje, tuo tarpu žmonės jo nepaklausė. Negana to,

kad name vaidenasi, dar kunigas sekmadienį iš sakyklos priekaištaus ir bus gėda prieš visą miestelį. Ką daryti?

Ir tada kažkas sugalvojo tokį dalyką: kadangi vaiduoklis vartoja rusiškus keiksmožodžius, gal verta pasikviesti kokį nors rusą – tegul jis išsiaiškina, kas taip vaiduoklį erzina? Pasakyta – padaryta.

Keiksmožodžiais prakeikti prakeiktąjį

Anuo metu Supraslėje stovėjo sovietų karinis dalinys. Jie paprašė vieno iš kareivių aplankyti apsėstą namą. Tas sutiko. Įdėmiai iš klausė gyventojų pasakojimo ir pažadėjo vaiduoklį išvartoti. Už tai pareikalavo puslitrio krūminės. Jam buvo sumokėta iš anksto.

Kareivis degtinę išgėrė ir laukė antgamtinių jėgų pasirodymo.

Netrukus iš palėpės pasigirdo juokas ir garsūs keiksmožodžiai. Ką būtent vaiduoklis kalbėjo, šito liudininkai tiksliai nepamena. Bet kareivis baisiai supyko. Pašoko nuo stalo, paraudo ir atsakė vaiduokliui tokiais nepadoriais keiksmiais, kad nuvyto gėlės vazonuose. Po to griebė savo automatą ir paleido ilgą seriją į lubas.

Patalpa prisipildė tinko bei dulkių. Kareivis dar sykį nusikeikė ir išėjo, garsiai trenkdamas durimis. Name pasidarė tylu. Sako, kad daugiau niekas nebegirdėjo palėpėje jokio juoko nei keiksmų. Vaiduoklis dingo visiems laikams.

Šią istoriją man kadaise papasakojo Mieczysław Czajkowski, puikios knygos „Supraslės legendos“ autorius. Jei mėgstate istorijas apie dvasias ir vaiduoklius, būtinai ją perskaitykite. Joje yra daug panašių pasakojimų: ir apie Baltąją damą, kuri vaidenasi viename iš buvusio salezjonų vienuolyno kambaru, apie velnią spintoje, kuris naktį išgąsdino partinį lektorių, apie pasikorėlį, sustabdantį malūną. Karštai visiems šią knygą rekomenduoju.

Piramidės legenda ar gamtos stebuklas?

Žinoma, pasakojimų apie dvasias ir vaiduoklius Palenkėje netrūksta. Šiame regione, kaip niekur kitur, pilna įvairių stebuklingų šaltinėlių, jėgos vietų, magišku akmenų bei miško ramovių. Būtent čia daugelyje vietovių dar „užkalbamos“ ligos. Būtent čia gyvena žiniuoniai ir užkalbėtojos. Maža to! Mes netgi turime savo piramidę! Tikrą tikriausią! Su mumijomis viduje!

Tai yra von Fahrenheidų šeimos kapas. Apie jį sklendo tikrai neįtikėtini pasakojimai. Kapas buvo pa-

Kažkur Palenkėje. Viena iš miško ramovių

statytas XIX amžiaus pradžioje barono Friedricho von Fahrenheido lėšomis. Pats baronas nepaprastai domėjosi senovės Egipto kultūra.

Antkapį pastatė toliau nuo višokių statinių. Sakoma, kad toje vietoje susikerta kažkokios stebuklingos jėgos ar žemės spinduliuavimo linijos. Sakė, kad jas jaučia geomantai ir radiestetai.

Vos tik statyba buvo baigta, kai staiga mirė trijų metų savininko dukrytė. Vietiniai gyventojai kalbėjo, kad tai tas keistas kapas pareikalavo pirmosios aukos. Nuo to laiko žmonės pradėjo vengti tos vietos. Dar pasakojo, kad vieną kartą pietums netyčia paruošė nuodingus grybus ir visa šeima tą pačią dieną „persikėlė“ į kapus. Jū kūnai buvo taip apnuodyti, kad nesuyro ir iki šiol gerai išsilaikė.

Tai netiesa. Barono von Fahrenheido giminė nemirė apsinuodijusi grybais. Bet yra tiesa, kad jų kūnai piramidėje vietoj suirti – mumifikavosi.

Pirmojo pasaulinio karo metu kapą apiplėšė. Kareiviai atidarė

karstus ieškodami brangenybių. Byvusių dvaro savininkų palaikus išmetė lauk. Netrukus tose vietose prasidėjo galvijų maras. Kažkas paleido galvą, kad tai mirusiųjų šmėklos dabar keliauja po kaimus siurbdamos kraują iš viso, kas gyva. Kitą dieną visiems palaikams nukirto galvas ir padėjo prie kojų. Sakoma, kad tai geriausias būdas užkirsti numirėliui kelią į gyvųjų pasaulį. Kito karo metu tos galvos dingo.

Wojciech Koronkiewicz

Daugiau apie piramidę galima sužinoti iš Aldonos Kowalewskos straipsnio „Von Fahrenheidų piramidė Rapoje“, išspausdinto žurnale „Czwarty wymiar“ („Ketvirtasis matmo“).

Galima taip pat apžiūrėti šį nepaprastą statinį patiems. Ji yra Rapos vietovėje visai prie Kaliningrado srities sienos. Šiuo metu piramidė yra uždaryta, bet smalsuoliai vis pasižiūri vidun pro mažą langelį, norėdami pamatyti karstų liekanas bei mumifikuotus buvusių dvarininkų palaikus

Aš neišdrįsau to padaryti. O kas, jei kuri nors galva buvo nupjauta ne visai tiksliai?

Pasienio regiono virtuvė Mitas ar tikrovė?

Pasienio regiono virtuvė. Kiek tai pasakojimų ir legendų, nuspalvintų lengva nostalgija dėl prarasto rojaus, o gal ir dėl prarastos jaunystės.

Dažnuose moksliniuose darbuose pasienio srities problema yra svarstoma keliose plotmėse: istorinėje, visuomeninėje-ekonominėje, arba kaip specifinė simbolinė erdvė. Manau, kad šis paskutinis apibrėžimas yra įdomiausias, vertinant mūsų tautinį požiūrį į pasienio regiono gardumynus. Tikriausiai didžiulę įtaką tam padarė nuomonė, suformuota literatūros ir meno. Ypač to, kuris atsirado Lenkijos užgrobumo laikais tautos dvasiai palaikyti. O ir močiucių bei senelių pasakojimai padarė savo, pakišdami mūsų fantazijai vaizdus, kurių mūsų dienomis jau nebepatirsime.

Pasienio regiono idilija

Apie pasienio regionus, panašiai kaip apie jų virtuvę, galvojame ir kaip apie prarastą meilę. O ši giliausiai įstringa mūsų širdyse. Gimsta savotiškas mitas, kuris vadovaujasi savo taisyklėmis ir keičia mūsų individualų suvokimą. Štai ką apie šiuos klausimus rašo Zbigniew Opacki savo mokslinių tyrimų rinkinyje „Virtuvėje ir prie stalo. Skirtumai bei kultūrų persipynimas“:

Simboliškai mitą apie pasienio regionus formavo romantizmo literatūra. Jie buvo vaizduojami kaip labai turtinga šalis, idilės kraštas, kur bajoras, o po jo ir dvarininkas, t.y. lenkas gyvena pasiturinčiai, apsuptas savo pavaldinių, po to kaimynų, jaunesniųjų brolių – lietuvių ir rusų – pa-

garbos ir meilės. Geografinės erdvės mitologizavimas vyko kartu su visuomeninės erdvės, lenkų dvarininkijos mitologizavimu. Tai dvarininkija kolektyvinėje vaizduotėje buvo lenkiškumo išikūnijimas, kadangi palaikė ir perdavė kolektyvinę atmintį. Nors jos istorija nėra visos tautos istorija, ano meto visuomeninės-tautinės sistemos sąlygomis jos istorinė sąmonė buvo tautos atminties nešėja. Politiniai įvykiai, pakeitę dvarininkijos ir visos lenkų visuomenės socialinę-tautinę padėtį, pasienio regiono susitraukimas, o vėliau ir visiškai jo ne-

tekimas sustiprino šio luomo ir kartu prarastos erdvės mitologizavimą. Abu procesai persipindavo ir papildydavo vienas kitą. Labai aiškiai tai matėsi skaitant prisiminimus bei memuarus. Juos rašė pagrinde abiejų lyčių pasiturintys žemvaldžiai savo palikuonims, dažnai su įsitikinimu, kad jų prisiminimų niekada nespausdins. Jų aprašomas išnykęs pasaulis pavaizduotas daugiau ar mažiau realistiškai, tačiau beveik visada galime pajusti sentimentalią idealizavimo ašarėlę. Šie memuarai parodo pasienio regiono dvarininkijos tradicinį

modelį, kuriame stalo kultūra, labai turtinga ir plati, užėmė ypač svarbią vietą. Idealizavimas, dažnai nesąmoningas, pasireiškė visuomeninės įtampos nepastebėjimu arba menkinimu, archajiškos gyvenimo formos nematymu, tačiau parodydavo idiliškumą, brolybę ir dvasinį solidarumą tarp to paties luomo atstovų ir santykiuose su „jaunesniaisiais broliais“.

Virtuvė, aprūkyta kaimo krosnių suodžiais

Norint išskirti kiekvieną tautinę ar regioninę virtuvę reikia atkreipti dėmesį į keletą pagrindinių bruožų. Vienas iš jų – tai, ko gero, kultūrinis ratas, kuriame gimsta kulinariniai gardumynai.

Jau pati sąvoka „pasienio regionas“ keitėsi istorijos sraute. Pradedant pietų Ukrainos žemėmis, o baigiant Vilniumi ir Lvovu. Nemenką vaidmenį čia suvaidino religija. Kitas faktorius, charakterizuojantis atskiras virtuves, yra uždaras geografinis plotas, kuriame gimsta receptūros. O trečia sąlyga tai klimatas, kuris nulemia produktus, prieinamus tam tikrai virtuvei.

Jeigu šias tris sąlygas ištemptume per visą teritoriją nuo Žemaitijos iki Zaporozės, vargu ar surastume čia kokį nors bendrumą. Jeigu

pragmatinėje srityje ir pastebime čia šioji tokį aiškumą, tačiau iškyla vienas „bet“. Be šitos aukščiau aprašytos, idealizuotos – šiandien galime pasakyti virtualios pasienio tautinės – virtuvės yra dar virtuvė stipriai besiremianti į tikrovę. Tai virtuvė, pasilikusi senuose bajorų dvareliuose ir miestelėnų valgomosiuose. Virtuvė, aprūkyta kaimo krosnių suodžiais. Gal ne tokia ryški, kaip nacionalinės virtuvės, bet reali – užtenka tik įdėmiai įsižiūrėti į atskirą ją kūrusių tautų kultūrą. O kartais ji kyla iš intuicijos ir pasienio regionų gyventojų sielos.

Didžiausi skrandžio malonumai...

Apie tai, kokią svarbią vietą senovės lenkų papročiuose užimdavo

valgis byloja faktas, kad savo knygą „XVII ir XVIII amžių senovės lenkų papročiai“ Zbigniew Kuchowicz pradeda būtent nuo virtuvės. Didžiausi malonumai, kurių siekė mūsų proseneliai, turėjo pojūčių charakterį. O kas gi buvo labiau prieinama už kulinarius malonumus?

Deja, ne visi galėjo šiuos malonumus patirti. Paprasčiausiai maisto neužteko visiems. Turtingas stalas anais laikais buvo gausumo ir politinio statuso požymis. Ne kokybė, o kiekybė nulemdavo maisto vertę. Dėk klimato sąlygų prieinamų baltymų kiekis buvo mažas, ypač Lietuvoje ar Žemaitijoje, todėl kaip taisyklė ten įdėdavo kaupinas porcijas ir valgydavo dažniau. Skurdėni gyventojų sluoksniai galėjo sau leisti prisivalgyti tik per šven-

tes. Ypač patrauklios šiuo atžvilgiu buvo Velykos. Tačiau buvo ir kiti alkio numalšinimo būdai. Na, gal bent jau „virtualiai“, nes prastuomenės literatūra buvo persunkta mėsos kalnų, dešrų ar lašinių gausybės aprašymų. Įdomu yra tai, kad moterys, apkaltintos burtais, nelabai noriai kalbėdavo apie slapstus savo santykius su velniu, tačiau spalvingai pasakodavo apie Raganų kalne vykusių pobūvių.

... vargšams ir turtuoliams

Zbigniew Kuchowicz anų laikų virtuvę dalina į penkias kategorijas, tarp kurių buvo didžiuliai skirtumai. Atrodo, kad jis kalba apie visiškai skirtingas virtuves. Taigi jis išskyrė:

- varguolių, bežemių valstiečių ar miesto varguomenės virtuvę;
- pagrindinę virtuvę, kuriai priskyrė vidutiniškai pasiturinčius valstiečius, tarnus, vargingesnes miestelėnų grupes bei smulkius dvarininkus;
- vidutiniąją virtuvę, vyraujančią tarp turtingų valstiečių, dvaro tarnų, vidutiniškai pasiturinčių miestelėnų grupių bei mažiau pasiturinčios dvarininkijos;
- pasiturinčios dvarininkijos poniškąją virtuvę, o taip pat kai kurių didelių miestų gyventojų, aukštesnės dvasininkijos bei taip vadinamų laisvųjų profesijų asmenų (pvz. gydytojų);
- dvaro, t.y. bažnytinės ir pasaulietiškos oligarchijos ir, žinoma, karališkųjų dvarų virtuvę.

Laikui bėgant valstiečių sluoksnis labai nuskurdo ir praktiškai galima buvo išskirti tik vieną virtuvę – valstiečių.

Pasienio regiono virtuvė ėmė pavyzdžius iš dviejų anksčiau išvar-

dintų kategorijų – vidutiniosios ir ponų. Tam buvo kelios priežastys. Ponų ir dvaro virtuvės labiausiai pasidavė italų ir prancūzų įtakai, kas smarkiai nulėmė lenkų virtuvės esmę. Vidutinioji virtuvė apimdavo visų pirma mažus dvarus. Ten galiojantis sarmatizmo (senosios lenkų dvarininkijos konservatizmo) modelis sėkmingai blokavo prancūzų bei italų įtaką, kas padėjo išsaugoti senovinius receptus bei papročius. Pagrindinė virtuvė dėl savo kuklių galimybių buvo savotiškas pavaros diržas, perkeliantis kitų kultūrų kulinarinius pavyzdžius į savo teritoriją, o taip pat lobynas, iš kurio

sėmėsi lietuviai, rusai, baltarusiai ar ukrainiečiai.

Ciklo pabaigoje reikėtų pagaliau atsakyti į klausimą, iškeltą šio straipsnio pradžioje: ar pasienio regiono virtuvė yra tik kultūrinis produktas, ar tikras lenkų susižavėjimas kulinarija, kurį istorijos vėjai beveik nugramzdino nebūtin?

Į šį klausimą kiekvienas turi pats pasiieškoti atsakymo. O rasti jį galima senuose naminiuose receptuose, šventiniuose pasakojimuose ar nuostabių šeimyninių pobūvių atmosferoje.

Ko Jums ir sau linkiu.

Andrzej Fiedoruk